

Odnos emocionalne inteligencije, suočavanja sa stresom, samopoštovanja i rizičnih ponašanja srednjoškolaca

---

Blumenšajn, Kristina

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:938131>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-09**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Kristina Blumenšajn

**ODNOS EMOCIONALNE INTELIGENCIJE,
SUOČAVANJA SA STRESOM,
SAMOPOŠTOVANJA I RIZIČNIH
PONAŠANJA SREDNJOŠKOLACA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Kristina Blumenšajn

**ODNOS EMOCIONALNE INTELIGENCIJE,
SUOČAVANJA SA STRESOM,
SAMOPOŠTOVANJA I RIZIČNIH
PONAŠANJA SREDNJOŠKOLACA**

Mentor: doc.dr.sc. Dario Vučenović

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2021.

Sažetak

Odnos emocionalne inteligencije, suočavanja sa stresom, samopoštovanja i rizičnih ponašanja srednjoškolaca

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati odnos emocionalne inteligencije, suočavanja sa stresom, samopoštovanja i rizičnih ponašanja srednjoškolaca. U istraživanju je sudjelovalo 537 učenika i učenica srednjih škola u dobi od 14 do 19 godina. Istraživanje je provedeno u *online* obliku te su korišteni: *Upitnik emocionalne kompetentnosti*, *Upitnik stilova suočavanja sa stresom za adolescente*, *Revidiranu skalu samoprihvatanja i samokompetentnosti* i *Upitnik samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih*. Rezultati ukazuju na spolne razlike za sve tri sposobnosti emocionalne inteligencije, djevojke su iskazale veću sposobnost suočavanja i razumijevanja emocija, a mladići sposobnosti izražavanja i imenovanja emocija te upravljanja emocijama. Pokazalo se da djevojke češće koriste suočavanje usmjereno na emocije i suočavanje izbjegavanjem naspram mladića. Mladići su iskazali veće razine samopoštovanja naspram djevojaka. Također je dobiveno da stariji učenici iskazuju više samoprihvatanje te više nepoželjnih normativnih ponašanja i rizičnih spolnih ponašanja. Emocionalna inteligencija pozitivno je povezana sa suočavanjem usmjerenim na problem i emocije te samopoštovanjem. Samopoštovanje je pozitivno povezano sa suočavanjem usmjerenim na problem i emocije, a negativno sa suočavanjem izbjegavanjem. Rezultati hijerarhijskih regresijskih analiza pokazali su da su sposobnosti emocionalne inteligencije, s naglaskom na sposobnost upravljanja emocijama, značajan prediktor kod četiri od pet ispitanih tipova rizičnih ponašanja. Najviši postotak varijance objašnjen je kod suicidalnih i autoagresivnih ponašanja, gdje su se sve tri prediktorske varijable pokazale značajnima.

Ključne riječi: emocionalna inteligencija, suočavanje sa stresom, samopoštovanje, rizična ponašanja

Abstract

Relationship between emotional intelligence, coping with stress, self-esteem and risky behaviors among high school students

The aim of this study was to investigate the relationship between emotional intelligence, coping with stress, self-esteem and risky behaviors among high school students. The research involved 537 high school students aged 14 to 19. The study was conducted online and the following were used: *Emotional Competence Questionnaire*, *The Questionnaire for Measuring Adolescents' Coping Styles*, *Self-liking/ self-competence Scale - Revised Version*, *Youth Self-reported Delinquency and Risk Behaviors Questionnaire*. The results indicate sex differences for all three abilities of emotional intelligence, girls showed a greater ability to perceive and understand emotions, and boys showed a greater ability to express and name emotions and manage emotions. It has been shown that girls are more likely to use emotion-oriented coping and avoidance coping versus boys. Boys showed higher levels of self-esteem against girls. It was also obtained that older students exhibit more self-liking and more undesirable normative behaviors and risky sexual behaviors. Emotional intelligence is positively correlated with problem- and emotion-oriented coping and self-esteem. Self-esteem is positively correlated with problem-oriented coping and emotion-oriented coping, and negatively with avoidance coping. The results of hierarchical regression analyses showed that emotional intelligence abilities, with an emphasis on the ability to manage emotions, were a significant predictor in four out of five types of risky behaviors examined. The highest percentage of variance was explained in suicidal and autoaggressive behaviors, where all three predictor variables were significant.

Key words: emotional intelligence, coping with stress, self-esteem, risky behaviors

Sadržaj

1. Uvod	1
1.1. Adolescencija i rizična ponašanja	1
1.1.1. Dobne i spolne razlike u rizičnim ponašanjima	3
1.2. Zaštitni čimbenici rizičnih ponašanja.....	4
1.3. Emocionalna inteligencija	4
1.3.1. Dobne i spolne razlike u emocionalnoj inteligenciji	6
1.3.2. Emocionalna inteligencija i rizična ponašanja	7
1.4. Suočavanje sa stresom.....	8
1.4.1. Dobne i spolne razlike u stilovima suočavanja sa stresom	9
1.4.2. Suočavanje sa stresom i rizična ponašanja.....	10
1.5. Samopoštovanje	10
1.5.1. Dobne razlike i spolne razlike u samopoštovanju	11
1.5.2. Samopoštovanje i rizična ponašanja	12
1.6. Emocionalna inteligencija i suočavanje sa stresom	12
1.7. Emocionalna inteligencija i samopoštovanje.....	13
1.8. Suočavanje sa stresom i samopoštovanje	14
2. Cilj i problemi	14
2.1. Polazište i ciljevi istraživanja	14
2.2. Problemi	15
3. Metoda	15
3.1. Sudionici.....	15
3.2. Instrumenti.....	15
3.2.1. Upitnik općih podataka o ispitaniku	15
3.2.2. Upitnik emocionalne kompetentnosti	16
3.2.3. Upitnik stilova suočavanja sa stresom za djecu – skraćena verzija.....	16
3.2.4. Revidirana skala samoprihvatanja i samokompetentnosti.....	17
3.2.5. Upitnik samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja	17
3.3. Postupak	18
4. Rezultati	19
4.1. Rezultati deskriptivne statistike	19
4.2. Dobne i spolne razlike u emocionalnoj inteligenciji, suočavanju sa stresom, samopoštovanju i rizičnim ponašanjima	22
4.3. Povezanost emocionalne inteligencije, suočavanja sa stresom, samopoštovanja i rizičnih ponašanja	25

4.5. Hijerarhijske regresijske analize	28
5. Rasprava.....	37
5.1. Spolne i dobne razlike	37
5.1.1. Spolne i dobne razlike u rizičnim ponašanjima.....	37
5.1.2. Spolne i dobne razlike u emocionalnoj inteligenciji.....	38
5.1.3. Spolne i dobne razlike u suočavanju sa stresom	39
5.1.4. Spolne i dobne razlike u samopoštovanju	40
5.2. Povezanost prediktora	41
5.3. Predviđanje rizičnih ponašanja	42
5.3.1. Nepoželjna normativna ponašanja	42
5.3.2. Rizična spolna ponašanja	43
5.3.3. Korištenje ili zlouporaba psihoaktivnih tvari	44
5.3.4. Nasilničko ponašanje u bliskim odnosima	44
5.3.5. Suicidalna i autoagresivna ponašanja	45
5.4. Praktične implikacije, ograničenja i prijedlozi za buduća istraživanja	46
6. Zaključak.....	47
7. Literatura.....	48

1. Uvod

1.1. Adolescencija i rizična ponašanja

Adolescencija je prijelazno razdoblje između djetinjstva i odrasle dobi te se smatra intenzivnim i nerijetko stresnim razdobljem. Tijekom adolescencije mladi se susreću s brojnim tjelesnim, psihološkim i emocionalnim promjenama (Kuzman, 2009). Adolescenti su skloni odbacivanju autoriteta i roditeljske kontrole te stvaraju potrebu za zbližavanjem s vršnjacima. Pojavljuje se buntovništvo, ispitivanje granica i nagle promjene raspoloženja (Dodig-Ćurković, 2017). Mladi imaju veći rizik od negativnih posljedica svojih ponašanja zbog sklonosti eksperimentiranju, optimističnosti prema budućnosti, spontanosti i nerazmišljanju o posljedicama njihovog ponašanja (Lacković-Grgin, 2006). Termin rizična ponašanja opisuje djecu i mlade suočene s mnogim problemima koji prijete njihovom pozitivnom razvoju i uspješnoj prilagodbi društvu u kojem žive (Bašić i Ferić, 2004). Rizična ponašanja mladih su ponašanja gdje se ne krše postojeći pravni propisi, ali se pokazalo da često prethode ili se javljaju uz delinkventno ponašanje te predstavljaju zdravstveni ili/i psihosocijalni rizik za mlade kao što su to npr. konzumacija alkohola, bježanje iz škole ili rizična spolna ponašanja (Sharland, 2006). Blaža rizična ponašanja uobičajena su za zapadnu i našu kulturu (Ajduković i sur., 2008) i dijelom se smatraju normativnim u adolescenciji.

Jedna od podjela poremećaja u ponašanju djece i mladih je ona na eksternalizirane ili pretežito aktivne poremećaje u ponašanju i internalizirane ili pretežito pasivne poremećaje u ponašanju (Bouillet i Uzelac, 2007). Pod eksternalizirana ponašanja ubrajaju se nedovoljno kontrolirana i na druge usmjerena ponašanja npr. nametljivost, prkos, hiperaktivnosti, bježanje, agresivnost, destruktivnost. Internaliziranim ili pretežito pasivnim poremećajima u ponašanju smatraju se pretjerano kontrolirana ponašanja i ponašanja usmjerena prema sebi npr. plašljivost, povučenost, anksioznost, potištenost, depresivnost, bezvoljnost i lijenost. Konzumiranje cigareta, alkohola i droga također su prisutna vrlo rizična ponašanja kod mladih koja imaju i internalizirane i eksternalizirane elemente (Ricijaš i sur., 2010).

Kada se govori o internaliziranim oblicima poremećaja u ponašanju, preciznije potištenosti i depresiji, kao jedna od posljedica može biti pokušaj ili izvršenje suicida. Radi se o autodestruktivnom ponašanju sa svjesnom namjerom o okončavanju vlastitog života i sviješću o posljedicama tog čina (Bouillet i Uzelac, 2007). Neki od motiva suicidalnog ponašanja su: traženje pomoći, bijeg iz nepodnošljive situacije, olakšavanje teške psihičke boli, pokazivanje očajaja, gubitak kontrole i želja za smrću (Žitnik i Maglica, 2002).

Pod pretežitom eksternalizirane poremećaje u ponašanju ubraja se nediscipliniranost odnosno nepoštovanje pravila i autoriteta. Pod time se podrazumijevaju ponašanja vezana uz nepriznavanje ili aktivno suprotstavljanje autoritetu što može biti rezultat otpora ili neprihvatanja svih ili nekih autoriteta (Bouillet i Uzelac, 2007). Nadalje, bježanje iz škole, kuće i drugih odgojnih sredina bez opravdanja odrasle osobe smatraju se među prvim simptomima poremećaja u ponašanju djece i mladih. Tijekom srednjoškolskog obrazovanja, povremeno izostajanje s nastave smatra se uobičajenim. Do problema dolazi kada se izostanci događaju često i kada učenik radi toga ne može dobro obavljati školske obaveze (Bouillet i Uzelac, 2007). Nasilništvo se smatra posebnim oblikom agresivnosti gdje nasilnik ponavlja agresivno ponašanje prema žrtvi kroz dulje vrijeme. To čini radi ostvarivanja moći i dominacije nad drugom osobom (Olweus, 1998).

U oblike rizičnih ponašanja kod adolescenata ubraja se i zlouporaba psihoaktivnih tvari. Lacković (2005) sredstva ovisnosti razlikuje prema stupnju prihvaćenosti. Pod socijalno prihvaćena sredstva ovisnosti pripadaju alkohol i kofein i duhan. Socijalno neprihvaćena sredstva ovisnosti pod koje se ubraja opij, morfin i njegovi derivati, kanabis, kokain, halucionogeni itd. Postoje i sredstva ovisnosti o kojima nema jasnih moralnih stajališta podrazumijeva lijekove za liječenje raznih bolesti, a njihova zlouporaba se naziva „tabletomanijom“. Podaci europskog istraživanja o pušenju, pijenju alkohola i uzimanju droga među učenicima (ESPAD) iz 2019. godine, koji se provodi sa učenicima od 15 i 16 godina pokazali su kako je Hrvatska prema konzumaciji ilegalnih droga općenito te konzumaciji marihuane i inhalata nalazi iznad europskog prosjeka. 21 % učenika u Hrvatskoj navodi da je barem jednom u životu probalo drogu.

Istraživanje o zdravstvenom ponašanju učenika (Health Behaviour in School-aged Children, HBSC) iz 2018. godine pokazalo je kako je Hrvatska iznad prosjeka HBSC zemalja u pijenju alkohola te da su dječaci skloniji opijanju od djevojaka (30,9% dječaka naspram 18,7% djevojaka u dobi od 15 godina). Podaci iz ESPAD istraživanja iz 2019. godine, također pokazuju kako je Hrvatska iznad europskog prosjeka prema pokazateljima pijenja alkohola. 90% učenika u Hrvatskoj je barem jednom u životu pilo alkohol. Prevalencija ekscesivnog epizodičnog pijenja veća je kod mladića u odnosu na djevojke, no spolne razlike se smanjuju. Alkohol je najlakše dostupno sredstvo ovisnosti prema percepciji učenika u Hrvatskoj.

Talashak i suradnici (2003) navode da rizično seksualno ponašanje mladih podrazumijeva seksualno iskustvo s više od četiri partnera, nekorištenje kontracepcijskih sredstava tijekom spolnog odnosa te konzumaciju alkohola i droga prije ulaska u spolni odnos.

Seksualni rizik predstavlja vjerojatnost negativnog ishoda određenog seksualnog kontakta, a podrazumijeva rizik neželjene trudnoće, rizik zaraze spolno prenosivim bolestima i rizik seksualne viktimizacije (Štulhofer i sur., 2000).

Mladi koji se uključuju u jedan oblik rizičnog ponašanja, većinom se uključuju i ostale (Kipping i sur., 2012). Mladi uključeni u višestruka rizična ponašanja pokazuju više razina stresa, anksioznosti i depresivnosti (Champion i sur., 2018). Vršnjačko nasilje povezano je s korištenjem psihoaktivnih tvari i rizičnim seksualnim ponašanjima (Ajduković i Rezo, 2019). Učenici koji neopravdano izostaju iz škole više konzumiraju duhan, alkohol, drogu i skloniji su destruktivnom i agresivnom ponašanju (Markuš, 2005). Također, mladi koji redovito konzumiraju marihuanu, više konzumiraju i teže droge i više se upuštaju u druga rizična i delikventna ponašanja. Više krše norme i pravila zbog slabije prilagođenosti (Kuzman i sur., 2004).

Postoje dva različita pristupa kojima se nastoje objasniti odrednice rizičnih ponašanja. Prvi pristup naglasak stavlja na osobine ličnosti koje predodređuju razvoj određenih ponašanja i održavaju ih, a drugi pristup usmjeren je na kognitivne, emocionalne i motivacijske procese zajedno sa situacijskim faktorima objašnjavaju rizična ponašanja (Baban i Craciun, 2007). Bitno je istražiti koje su to osobine ličnosti i proučiti njihove povezanosti s različitim rizičnim ponašanjima kako bi se mogla prepoznati ranjivost kod dijela mladih i unaprijediti njihove snage (Markey i sur., 2006). Najčešće ispitivane osobine ličnosti pripadaju Eyesenckovima ili Petofaktorskim modelom ličnosti (Kalebić Maglica, 2010).

1.1.1. Dobne i spolne razlike u rizičnim ponašanjima

Rizično i delinkventno ponašanje raste s dobi (Ajduković i sur., 2008). Autorice su u istom istraživanju također utvrdile da mladići predstavljaju rizičnu skupinu za eksternalizirana ponašanja, a djevojke za internalizirana ponašanja. Slični rezultati dobiveni su u istraživanju provedenom u Nizozemskoj i Italiji (Cairano i sur., 2009) koje je pokazalo kako se djevojke više upuštaju u rizična seksualna ponašanja, a mladići u delinkventna ponašanja i konzumiranja droga. Kod djevojaka simptomi depresije rastu s dobi te su zato rizičnija skupina za pasivne oblike poremećaja u ponašanju (Glavina i Keresteš, 2007 prema Novak i Bašić, 2008).

Istraživanje Ljubotine i Galića (2002) u kojemu su sudjelovali zagrebački učenici srednjih škola pokazalo je porast konzumacije duhana i alkohola s obzirom na dob, bez razlike između djevojaka i mladića. Rezultati također ukazuju na porast konzumacije marihuane s

obzirom na dob te da mladići češće konzumiraju marihuanu. Istraživanje Ricijaša i suradnika (2010) pokazalo spolne razlike samo u području agresivnog ponašanja u korist mladića. S druge strane, istraživanje Ajduković i suradnica (2008) pokazalo je da su mladići u prosjeku postizali više rezultate na subskalama Prekršajna i lakša delinkventna ponašnja, Nepoželjna normativna ponašanja, Korištenje ili zlouporaba psihoaktivnih tvari i Teške krađe, provale i razbojništvo. Najveća prevalencija dobivena je na subskali Nepoželjna normativna ponašanja vezano uz konzumaciju alkohola. U skladu s time su rezultati istraživanja Nekić i suradnica (2016), koje je pokazalo da su mladići naspram adolescentica skloniji rizičnim ponašanjima kao što su konzumiranje opijata, rizična spolna ponašanja i neadekvatna ponašanja u školi (neopravdano izostajanje s nastave) pod utjecajem vršnjaka.

1.2. Zaštitni čimbenici rizičnih ponašanja

Činitelji zaštite su unutarnje i vanjske snage koje pomažu djetetu da bolje podnosi rizike ili koje ublažuju rizike (Fraser, 1997). Zaštitni i rizični čimbenici vezani su uz individualne karakteristike mladih kao i njihovo socijalno okruženje (Bašić, 2000). Ponašanja mladih poput delikvencije, droge i maloljetničke trudnoće imaju iste rizične odnosno zaštitne čimbenike (Burt i sur., 1998). Pristup orijentiran na razvoj mladih naglasak stavlja na izgradnju individualnih kompetentnosti i jakih strana što će doprinijeti prevenciji poremećaja u ponašanju. Takvim pristupom obuhvatit će se više mladih naspram pristupa usmjerenog na razvojne probleme (Bašić, 2000). Otpornost podrazumijeva trajni i dosljedni način uspješnog suočavanja sa stresorima i naglašava ishod prilagodbe na nepovoljni događaj (Ajduković, 2001).

1.3. Emocionalna inteligencija

Emocionalna inteligencija uključuje sposobnosti brzog zapažanja procjene i izražavanja emocija; sposobnost uviđanja i generiranja osjećanja koja olakšavaju mišljenje; sposobnosti razumijevanja emocija i znanje o emocijama; i sposobnost reguliranja emocija u svrhu promocije emocionalnog i intelektualnog razvoja. Četiri navedene sposobnosti poredane su prema složenosti psiholoških procesa koje uključuju od jednostavnijih (zapažanje i izražavanje emocija) do složenih (svjesnost, refleksivnost i regulaciju emocija) (Mayer i Salovey, 1997).

Modeli emocionalne inteligencije dijele se na modele mentalnih sposobnosti i mješovite

modele (Mayer i sur., 2000). Model mentalnih sposobnosti tvrdi da EI zadovoljava kriterije standardne inteligencije (Mayer i sur., 2008; Mayer i Salovey, 1997) i mjere EI testovima učinka te postoje kriteriji za točan odgovor. Mješoviti modeli osim kognitivnih sposobnosti uključuju i osobine ličnosti i elemente poput optimizma, samopoštovanja i samoefikasnosti te se koriste mjerama samoprocjene (Brackett i sur., 2011).

Mayer, Caruso i Salovey (2016), revidirali su model emocionalne inteligencije kao mentalnih sposobnosti i opisali ih:

Sposobnost točne percepcije, procjene i izražavanja emocija prva je i najjednostavnija razina ovog modela. Uključuje identificiranje emocija u vlastitim osjećajima i mislima, percipiranje emocija kod drugih pomoću glasa, facijalnih ekspresija, jezika i ponašanja te razlikovanje točnih od netočnih emocionalnih izraza i identificiranje neiskrenih emocionalnih reakcija.

Druga razina odnosi se na emocionalnu facilitaciju mišljenja što podrazumijeva korištenje emocija kako bi se olakšali intelektualni procesi poput rasuđivanja, pamćenja, poistovjećivanja s iskustvima drugih osoba te određivanju prioriteta u mišljenju. Ova razina uključuje i sposobnost generiranja kognitivnih perspektiva pomoću raspoloženja.

Treća razina uključuje razumijevanje i analiziranje emocija što se odnosi na točnost u razumijevanju različitih aspekata emocija i odnosa među njima, mogućnost određivanja onog što prethodi emocijama, njihova značenja i posljedice te razumijevanje složenih emocija. Ovdje pripada i razlikovanje emocija od raspoloženja, prepoznavanje pretvaranje jedne emocije u drugu, afektivno prognoziranje i prepoznavanje kulturoloških razlika u procjeni emocija.

Posljednja četvrta razina je najsloženija te uključuje sposobnosti upravljanja emocijama što podrazumijeva otvorenost prema ugodnim i neugodnim emocijama i informacijama koje prenose. Uključuje praćenje emocionalnih reakcija s obzirom na njihovu prikladnost u određenoj situaciji, procjenu strategija kako bi se održao, smanjio ili pojačao emocionalni odgovor te upravljanje svojim i tuđim emocijama kako bi se postigao željeni ishod.

Osobe koje su emocionalno inteligentnije svjesnije su vlastitih osjećaja i njihovog utjecaja na druge. Otvoreniji su za pozitivne i negativne aspekte unutarnjih iskustava, pridaju im značenje i kad je prikladno, izmjenjuju ih s okolinom (Mayer i Salovey, 1993). Osobe s nižom emocionalnom inteligencijom koje imaju teškoće na jednostavnijoj razini zapažanja i izražavanja emocija imale su više teškoća i na složenim razinama poput regulacije emocija (Mayer i Salovey, 1993, 1995; Takšić, 1998). Takve osobe imale bi lošiju emocionalnu kontrolu, teže bi savladavale bijes i mogle bi razviti oblike agresivnog i neprilagođenog

ponašanja i oblike poremećaja u ponašanju.

Emocionalnu kompetentnost možemo promatrati kao posrednika u stvaranju zaštitnih čimbenika za pojavu socijalnih problema i poremećaja u ponašanju djece i mladih (Delale, 2001). Sposobnosti emocionalne inteligencije omogućuju bolju prilagodbu u raznim situacijama, učinkovitije rješavanje vlastitih emocionalnih problema, interpersonalnih konflikata i čine djelovanje osobe uspješnijim što će za posljedicu imati osjećaj veće kompetentnosti i samopoštovanja (Takšić, 2001).

Teorija EI predviđa da će osobe koje bolje percipiraju, razumiju, koriste i upravljaju svojim i tuđim emocijama biti bolje psihosocijalno prilagođeni (Mayer i sur., 2008). Niska emocionalna inteligencija dovodi do teškoća u interpersonalnim odnosima, niskog samopoštovanja, loše kontrole impulsa, usamljenosti, suicidalnih misli, stresa, depresivnosti, anksioznosti, agresivnosti i konzumacije alkohola i droga (Gardner i Qualter, 2009). Niska EI rezultira teškoćama u psihološkim, socijalnim i fizičkim aspektima ljudskih života (Extremera i Berrocal, 2006).

1.3.1. Dobne i spolne razlike u emocionalnoj inteligenciji

Prema modelu EI kao sposobnosti Mayera i Saloveya (1997), emocionalna inteligencija povećava se s dobi i iskustvom (Cabello i sur., 2016; Kafetsios, 2004). EI je najbliža konceptima kristalizirane inteligencije jer se razvija tijekom života i s iskustvima osobe (Takšić i sur., 2006; Vučenović i Hajncl, 2019).

No istraživanja koja su se bavila EI kod adolescenata ne daju jasne nalaze. Esnaola i suradnici (2017) u istraživanju koje se odvijalo u dvije vremenske točke i uključivalo mlađu skupinu učenika od 12 i 13 godina te stariju skupinu od 17 i 18 godina, utvrdili su da nije došlo do značajnih promjena u dimenzijama EI s obzirom na dob. Nalazi su u skladu nalazima longitudinalnog istraživanja Keefera i suradnika (2013) koje je pokazalo da su promjene u samoprocjenama EI u periodu kasnog djetinjstva i adolescencije složene i nelinearne te da postaju stabilnije s porastom dobi. S druge strane, istraživanje Riversa i suradnika (2012) na uzorku mlađih adolescenata pokazalo povećavanje u sposobnostima EI s dobi, nakon čega dostižu plato te bi se mogle potencijalno i smanjivati kasnije u adolescenciji. Autori su ponudili objašnjenje o razvoju mozga u adolescenciji koji prolazi kroz razne promjene u socioemocionalnim sustavima (Casey i sur., 2008).

U meta-analizi koja se između ostalog bavila istraživanjima spolnih razlika u

emocionalnoj inteligenciji zaključeno je da žene postižu više rezultate na svim dimenzijama emocionalne inteligencije od muškaraca (Joseph i Newman, 2010). U spomenutom istraživanju Rivera i suradnika (2012), djevojčice su postizale veće rezultate na svim subskalama EI naspram dječaka. Babić Čikeš i Buško (2015) u istraživanju također pronašle spolne razlike u EI u korist djevojčica dok dobne razlike kod skupina od 10. do 12. i 13. do 15. godina nisu pronađene. Ponudile su objašnjenje vezano uz učvršćivanje osobina i ponašanja u skladu s rodnim ulogama koji se odvija u adolescenciji (Berk, 2008) stoga su veće spolne razlike očekivale na starijem uzorku.

1.3.2. Emocionalna inteligencija i rizična ponašanja

U adolescenciji, emocionalna inteligencija negativno je povezana s konzumacijom alkohola, cigareta (Trinidad i Johnson, 2002; Yip i sur., 2019) i droga (Brackett i sur., 2004). Osobe s nižom EI više se upuštaju u devijantna ponašanja (Brackett i Mayer, 2003) i agresivniji su (Mayer i sur., 2001). Viša emocionalna inteligencija utječe na poboljšanje socijalnih vještina što dovodi do smanjenja depresivnih simptoma (Goleman, 2015; Vučenović, 2009) i smanjenja socijalno neprihvatljivog ponašanja, devijantnosti i konzumiranja droga (Gutierrez-Cobo i sur., 2018; Mayer i sur., 2004). Prema Mayer i sur., (2004), EI je prediktor devijantnih i problematičnih ponašanja što proizlazi iz negativnih povezanosti EI s bullyingom, nasiljem, konzumiranjem duhana i droga (Rubin, 1999; Trinidad i Johnson, 2002). García-Sancho i suradnici (2014), u preglednom istraživanju koji je uključivao 19 radova, zaključili su da osobe s višom emocionalnom inteligencijom iskazuju manje agresivnosti, uključujući razne tipove agresivnosti te su nalazi konzistentni za dječju, adolescentsku i odraslu dob i osobe različitih kultura. Downey i suradnici (2010), u istraživanju su pronašli da se australski adolescenti koji imaju bolje sposobnosti upravljanja emocijama bolje nose sa stresnim situacijama i manje internaliziraju ili eksternaliziraju iskustva kroz problematična ponašanja. Osobe s višom EI iskazuju manje suicidalnih ideja i ponašanja, a kao najbitnije sposobnosti ističu se razumijevanje i upravljanje emocijama (Cha i Nock, 2009; Ciarrochi i sur., 2002).

1.4. Suočavanje sa stresom

Suočavanje podrazumijeva aktivnosti pojedinca da promjeni trenutno poremećeni odnos s okolinom tako da mijenja nepovoljne aspekte okoline, vlastito ponašanje ili smanjuje doživljaje stresa na subjektivnom planu (Lazarus i Folkman, 1984). Compas i sur. (2001) suočavanje definiraju kao svjesno i namjerno ulaganje napora kako bi se regulirale emocije, kognicije, ponašanje, fiziologija i okolina u odgovaranju na stresne događaje ili okolnosti. Način suočavanja sa stresom u adolescenciji može utjecati na suočavanje u odrasloj dobi (Compas i sur., 2001).

Strategije suočavanja obuhvaćaju sva ona ponašanja koja se koriste u svladavanju poteškoća u stresnim situacijama. Odnose se na emocionalne, kognitivne i bihevioralne odgovore na stresne situacije, variraju s vremenom i obilježjima konkretne stresne situacije. Stilovi suočavanja općenitija su mjera suočavanja koja govori o procesima suočavanja kroz različite stresne situacije i kao takve su bolji pokazatelj adaptacije (Vulić-Prtorić, 1997).

Postoje različiti teorijski pristupi u objašnjenju načina suočavanja sa stresom. Jedni su usmjereni na dimenzije ličnosti i suočavanje koje smatraju uglavnom stabilnim kroz razne situacije i vrijeme, drugi u okviru okolinskog redukcionizma tvrde da način suočavanja određuju specifičnosti stresne situacije, a treći transakcijski pristup Lazarusa i Folkmanove (1984) suočavanje promatra u konkretnoj situaciji i naglašava važnost kognitivne procjene situacije (Mavar, 2009).

Suočavanje sa stresom najčešće se dijeli na suočavanje usmjereno na problem kojemu je funkcija riješiti problem koji je izazvao stres i suočavanje usmjereno na emocije pomoću kojeg se nastoji umanjiti ili regulirati emocionalno stanje izazvano stresorom (Brdar i Bakarčić, 2006). Strategije suočavanja usmjerene na problem podrazumijevaju definiranje problema, pronalaženje alternativnih rješenja, procjenjivanje alternativa s obzirom na cijenu i korist, odabir neke od alternativa i djelovanje. Suočavanje usmjereno na problem nije usmjereno samo na okolinu već uključuje i strategije usmjerene prema unutra. S druge strane, suočavanje usmjereno na emocije podrazumijeva kognitivne procese kojima je cilj smanjiti emocionalnu patnju strategijama poput izbjegavanja, minimaliziranja, udaljavanja, selektivne pažnje, pozitivnih usporedbi i pronalaženja dobrog u negativnim događajima (Brkić i Rijavec, 2011; Folkman i Lazarus, 2004). Suočavanje usmjereno na emocije smatra se manje učinkovitim i povezanim s lošijim psihološkim funkcioniranjem naspram suočavanja usmjerenog na problem (Sigmon i sur., 1995). Kao treći način suočavanja sa stresom autori Endler i Parker (1990) navode izbjegavanje koje uključuje odvratanje pažnje ili nereagiranje na izvor stresa.

1.4.1. Dobne i spolne razlike u stilovima suočavanja sa stresom

Suočavanje kod djece i adolescenata vezano je uz specifičnosti njihovog kognitivnog razvoja (Frydenberg i Lewis, 1993; Kardum i Krapić, 2001). Smatra se da stariji adolescenti zbog razvijenijih kognitivnih sposobnosti raspolažu s više različitih strategija, učinkovitih i neučinkovitih (Hample, 2007; Seiffge-Krenke, 2000, Williams i McGillicuddy-De Lisi, 2000), među kojima je i smanjivanje napetosti konzumiranjem alkohola i droga (Frydenberg i Lewis, 1993).

Istraživanja koja su se bavila spolnim i dobnim razlikama u suočavanju ne daju jasne nalaze, zbog korištenja različitih mjera suočavanja sa stresom ili bavljenja stresom vezanog uz školu. U istraživanju Kalebić Maglice (2006) koje se bavilo dobnim i spolni razlikama adolescenata u suočavanju sa stresom vezanim uz školu, dobiveno je da djevojke više koriste suočavanje usmjereno na emocije. Nisu pronađene značajne spolne razlike u suočavanju usmjerenom na problem i suočavanju izbjegavanjem. U istraživanju (Windle i Windle, 1996) također dobiveno da djevojke više koriste strategije suočavanja usmjerene na emocije, ali i suočavanje izbjegavanjem.

S druge strane, neka istraživanja koja su se bavila stresom vezanim uz školu pokazuju da djevojke češće koriste suočavanje usmjereno na problem, a mladići suočavanje usmjereno na emocije (Rijavec i Brdar, 1997). Mavar (2009) u istraživanju nalazi da djevojke naspram mladića češće koriste većinu strategija suočavanja pa tako i suočavanje usmjereno na problem i suočavanje izbjegavanjem. U istraživanju Krapić (2005) dobiveno je da djevojke postižu značajno više rezultate na skali suočavanja usmjerenom na problem i suočavanja usmjerenom na emocije.

Što se tiče dobnih razlika u načinima suočavanja, Krapić (2005) nije dobila značajne dobne razlike za niti jednu strategiju suočavanja. Kalebić Maglica (2006) pokazala da učenici 1. razreda srednje škole više koriste suočavanje usmjereno na emocije. Također je pokazano da su mlađi adolescenti skloniji suočavanju izbjegavanjem naspram starijih adolescenata. Suočavanje kod djece i adolescenata pod utjecajem je osobnih i okolinskih faktora (Vulić-Prtorić, 1997).

1.4.2. Suočavanje sa stresom i rizična ponašanja

Istraživanje autorica Anić i Brdar (2007) pokazalo je da se dio adolescenata ne zna uspješno suočavati sa stresom te primjenjuju različite strategije suočavanja sa stresom bez obzira na njihovu učinkovitost ili konzumiraju opojne tvari kako bi ublažili neugodne emocije. Tvrdi kako naponi uloženi u suočavanje mogu djelovati zaštitno na osobu i dovesti do boljih ishoda u rizičnim situacijama. Suočavanje izbjegavanjem, emocionalno suočavanje putem ljutnje i druženje s vršnjacima povezano je s češćim konzumiranjem alkohola i opojnih tvari, a suočavanje usmjereno na rješavanje problema povezano je sa rijetkom konzumacijom alkohola i pušenjem (Wagner i sur., 1999). Aktivno suočavanje sa stresom ima zaštitni učinak na buduću konzumaciju opojnih tvari (Wills i sur., 2002). Wills i Filer (1996) konzumaciju opojnih tvari smatraju oblikom suočavanja izbjegavanjem. Autori tvrde da je konzumacija alkohola i cigareta povezana sa smanjenom upotrebom aktivnog suočavanja.

1.5. Samopoštovanje

Rosenberg (1965, 2015) samopoštovanje definira kao kao pozitivan ili negativan stav prema sebi. Mladi s visokim samopoštovanjem ne smatraju se nužno boljima od drugih. Oni poštuju sebe i smatraju se vrijednima, no spremni su uviđati svoje slabosti, raditi na njima, rasti i razvijati se. S druge strane, osobe niskog samopoštovanja odbacuju se i nezadovoljne su sobom (Rosenberg, 2015). Postoje dva teoretska pristupa o odrednicama samopoštovanja, prvi je usmjeren na postignuća (James, 1890), a drugi na kvalitetu socijalnih odnosa (Leary i sur., 1995).

Tafarodi i Swann (1995, 2001) smatraju da se samopoštovanje sastoji od dimenzija samoprihvatanja i samokompetentnosti. Samoprihvatanje vežu uz ukupni osjećaj vrijednosti kao individue sa socijalnim značajem. Samokompetentnost smatraju procjenom sebe kao izvora snage i učinkovitosti. Između navedenih aspekata samopoštovanja postoji umjerena pozitivna povezanost (Tafarodi i Vu, 1997; Tafarodi i sur., 2003; Tafarodi i Swann, 2001). Kompetentne osobe većinom su bolje prihvaćene, a osobe koje se sami sebi sviđaju dobivaju potvrdu od okoline i imaju više samopouzdanja u ostvarivanju ciljeva (Jelić, 2012). Postoje i osobe koje imaju visok rezultat na jednoj dimenziji, a nizak na drugoj, što se naziva paradoksalnim samopoštovanjem, a povezano je sa selektivnim pamćenjem iskustava. Osobe visoke samokompetentnosti, a niskog samoprihvatanja pamtile su više negativnih povratnih

informacija i obrnuto (Tafarodi, 1998).

Osim proučavanja visokih ili niskih razina samopoštovanja, postoji i aspekt samopoštovanja koji je vezan uz fluktuaciju samopoštovanja zbog nepredviđenih situacija poput uspjeha i neuspjeha (Crocker i Wolfe, 2001). Samopoštovanje postaje stabilnije i manje sklono kratkotrajnim fluktuacijama u periodu adolescencije prema odrasloj dobi (Meier i sur., 2011). To potvrđuje i longitudinalno istraživanje Biro i suradnika (2006) koje je pokazalo stabilnost samopoštovanja kroz adolescenciju na uzorku djevojaka. Harter i Whitesell (2003) pretpostavile da je tijekom adolescencije samopoštovanje kod dijela mladih stabilno, a kod ostalih podložno promjenama.

Samopoznavanje i samopoštovanje važno je za razvoj mladih pogotovo u smislu prevencije poremećaja u ponašanju (Delale, 2001). Nalazi istraživanja Reić Ercegovac i suradnika (2021) upućuju da bi visoko samopoštovanje moglo imati zaštitnu ulogu za dobrobit adolescenata. Trzesniewski i suradnici (2006) pronašli su da nisko samopoštovanje u adolescenciji previđa lošije mentalno i fizičko zdravlje i više upuštanja u kriminalne aktivnosti u mladoj odrasloj dobi. Nisko samopoštovanje također je vezano uz eksternalizirane probleme u ponašanju kao što su agresivnost, antisocijalno ponašanje i delinkvencija (Donnellan i sur., 2005). Nisko samopoštovanje prediktor je depresivnosti u adolescenciji i mlađoj odrasloj dobi (Orth i sur., 2008).

1.5.1. Dobne razlike i spolne razlike u samopoštovanju

Meta-analiza longitudinalnih istraživanja (Orth i sur., 2018), pokazala porast samopoštovanja od 4. do 11. godine, nakon čega samopoštovanje postaje stabilno od 11. do 15. godine te se zatim naglo povećava do 30. godine. S druge strane, neka istraživanja pokazuju pad samopoštovanja tijekom adolescencije (Reić Ercegovac i sur., 2021; Erol i Orth, 2011).

Neka istraživanja nisu pokazala značajne spolne razlike u razinama samopoštovanja u periodu adolescencije (Erol i Orth, 2011; Orth i sur., 2015; Orth i sur., 2012). S druge strane, neka istraživanja pokazuju male spolne razlike u samopoštovanju, na način da dječaci, odnosno muškarci imaju veće samopoštovanje naspram žena (McMullin i Cairney, 2004; Nekić i sur., 2016; Wagner i sur., 2013, Zuckerman i sur., 2016). Prema Rosenfield (1999), dječaci i djevojčice imaju slične razine samopoštovanja u ranoj adolescenciji (između 11 i 13 godina), nakon toga dolazi do promjena na način da dječaci doživljavaju pozitivan osjećaj vlastite vrijednosti, a djevojčice ga krenu gubiti.

1.5.2. Samopoštovanje i rizična ponašanja

Nisko samopoštovanje je povezano s upuštanjem u rizična ponašanja u adolescenciji (Salazar i sur., 2005). Samopoštovanje je kod adolescenata negativno povezano s eksternaliziranim problemima u ponašanju kao što su agresivnost, antisocijalna i delikventna ponašanja (Donnellan i sur., 2005). Samoučinkovitost, odnosno vjerovanje osobe da može napraviti određene promjene, važan je prediktor rizičnih zdravstvenih ponašanja (Kalebić Maglica, 2010), a visoka samoefikasnost povezana je s uključivanjem u zaštitna zdravstvena ponašanja (Bandura, 1997).

Prema Hamme Petersonovoj i suradnicima (2010), veće razine samopoštovanja kod mladih povezane su s manjim upuštanjem u rizična ponašanja poput konzumiranja droga i rizičnih seksualnih ponašanja. Mladi koji se osjećaju kompetentno bit će pod manjim pritiskom vršnjaka (Berk, 2008). Samopoštovanje se pokazalo kao prediktor rizičnih seksualnih ponašanja na način da osobe višeg samopoštovanja manje upuštaju u rizična seksualna ponašanja (Kalina i sur., 2011). Niže samopoštovanje prediktor je za ranije ulaske u spolne odnose (Spencer i sur., 2002), spolne odnose sa rizičnim partnerima i nezaštićene spolne odnose (Ethier i sur., 2006). Djevojke s višim samopoštovanjem bolje pregovaraju s partnerima oko korištenja zaštite i komuniciraju s roditeljima vezano uz navedene teme (Salazar i sur., 2005). Istraživanje Spencera i suradnika (2002) pokazalo da će mladići višeg samopoštovanja vjerojatnije ulaziti u spolne odnose dok isto vrijedi za djevojke nižeg samopoštovanja.

Nalazi longitudinalnog istraživanja Martina i suradnika (2005) pokazali da su mladi nižeg samopoštovanja izvještavali dvostruko više suicidalnih misli i planova, i imali trostruko više pokušaja suicida. Ozbiljnost samoozljeđivanja povezana je s višim razinama depresivnosti, anksioznosti, impulzivnosti, nižim razinama samopoštovanja i sa stresnim životnim događajima (Madge i sur., 2011). Samopoštovanje i pozitivna socijalna podrška zaštitni su faktori koji bi mogli smanjiti rizik suicidalnog ponašanja kod adolescenata (Sharaf i sur., 2009).

1.6. Emocionalna inteligencija i suočavanje sa stresom

Sposobnost regulacije emocija povezana je s uspješnim suočavanjem sa stresom (Brenner i Salovey, 1997; Downey i sur., 2010; Fabes i Eisenberg, 1997). Emocionalno kompetentne osobe uspješnije se suočavaju sa stresom tako što prepoznaju i koriste najučinkovitiju strategiju suočavanja (Salovey i sur., 2000). Uspješna regulacija negativnih

emocija dovest će do češće upotrebe aktivnog suočavanja s problemom, a rjeđe do pasivnih strategija poput odustajanja (Salovey i sur., 2002). Brajša-Žganec (2003) navodi da se pod regulacijom emocija može smatrati i prevladavanje negativnih emocija u stresnim situacijama. Istraživanje Noorbakhsha i suradnika (2010) provedeno sa studentima, pokazuju da je EI pozitivno povezana sa suočavanjem usmjerenim na problem. Autori navode kako bi EI trebala utjecati na izbor strategije suočavanja kroz upravljanje i regulaciju emocija, korištenje emocija za facilitaciju i procjenu emocija.

Neka istraživanja pokazala su negativnu povezanost EI i suočavanja usmjerenog na emocije (Bar-On, 1997). No bitno je za napomenuti da učinkovitost strategije ovisi o kontekstu te mogućnosti kontrole nad situacijom (Christensen i sur., 1995). Osobe s nižom EI sklonije su koristiti izbjegavajuće stilove suočavanja sa stresom (Furnham i sur., 2002; Eskay, 2011). Mjere emocionalne kompetentnosti bolje objašnjavaju suočavanje usmjereno na emocije nego suočavanje usmjereno na problem. Lošije sposobnosti regulacije i kontrole emocija najbolji su prediktor suočavanja usmjerenog na emocije (Brdar i Bakarčić, 2006). Taylor (2001) smatra da se osobe s većom EI bolje suočavaju sa životnim izazovima jer bolje kontroliraju emocije što doprinosi boljem fizičkom i mentalnom zdravlju.

1.7. Emocionalna inteligencija i samopoštovanje

Emocionalno inteligentnije osobe sposobnije su razmišljati o emocijama i koristiti emocionalne informacije kako bi se stvorila pozitivna samoevaluacija (Narasgouda i Ganihar, 2014). Takve osobe lakše održavaju pozitivno raspoloženje i više samopoštovanje jer im sposobnosti razumijevanja i upravljanja emocijama omogućuju zanemarivanje utjecaja negativnih događaja (Rey i sur., 2011; Schutte i sur., 2002).

Mehmood i Gulzar (2014) na uzorku adolescenata iz Pakistana nalaze pozitivnu povezanost između EI i samopoštovanja, a negativnu povezanost EI i depresivnosti. Rey i suradnici (2011) ispitivali su kod adolescenata u dobi od 14 do 18 godina, odnos EI, samopoštovanja i zadovoljstva životom. Utvrdili su kako mladi koji jasno mogu procijeniti kako se osjećaju i dobro se oporaviti od emocionalnih stanja više doživljavaju pozitivne emocije u procesu samoevaluacije i imaju veći osjećaj vlastite vrijednosti što dovodi do boljeg zadovoljstva životom.

1.8. Suočavanje sa stresom i samopoštovanje

Pozitivno samopoštovanje osnova je mentalnoga zdravlja i zaštitni faktor od negativnih utjecaja koje ugrožavaju mentalno zdravlje (Mann i sur., 2004.). Ima bitnu ulogu u korištenju učinkovitih strategija nošenja sa stresom i vještina rješavanja problema (Henrikesen i sur., 2017). Samopoštovanje može predstavljati odbojnik stresa, moderator, medijator ili ishod (Lacković-Grgin, 2000). Adolescenti koji imaju više samopoštovanje češće koriste suočavanje usmjereno na problem, a manje suočavanje usmjereno na emocije (Mullis i Chapman, 2000) i suočavanje izbjegavanjem (Lodge i Feldman, 2007). Neadaptivne strategije suočavanja povezuju se s niskim samopoštovanjem (Lane i sur., 2002).

2. Cilj i problemi

2.1. Polazište i ciljevi istraživanja

Cilj istraživanja je ispitati odnos emocionalne inteligencije, suočavanja sa stresom, samopoštovanja i rizičnih ponašanja srednjoškolaca. Postavljeno je više ciljeva istraživanja, a prvi se odnosi na ispitivanje spolnih i dobnih razlika navedenim varijablama. Očekuje se da će djevojke postizati veće rezultate na svim subskalama EI te da neće postojati značajne dobne razlike u sposobnostima EI. Kod suočavanja sa stresom, očekuje se da će djevojke više koristiti stilove suočavanja usmjerene na emocije i izbjegavanje te da će stariji učenici koristiti više sve navedene stilove suočavanja sa stresom. Očekuju se spolne razlike u rizičnim ponašanjima na način da će djevojke više izražavati suicidalna i autoagresivna ponašanja, a mladići više ekternalizirane oblike ponašanja. Također se očekuje da će stariji učenici iskazivati više rizičnih ponašanja.

Sljedeći cilj istraživanja odnosio se na ispitivanje povezanosti emocionalne inteligencije, stilova suočavanja sa stresom te samopoštovanja srednjoškolaca. Očekuje se da će mladi veće emocionalne inteligencije imati veće samopoštovanje. Također se pretpostavlja da će veće razine emocionalne inteligencije i samopoštovanja biti povezane s češćim korištenjem suočavanja usmjerenim problemu te rjeđim suočavanjem izbjegavanjem.

Posljednji cilj bio je ispitati doprinos psiholoških varijabli u objašnjenju rizičnih ponašanja kod srednjoškolaca. Očekuje se da će veće sposobnosti emocionalne inteligencije, pogotovo sposobnost upravljanja emocijama, češće korištenje suočavanja usmjereno na

problem i rjeđe suočavanje izbjegavanjem te više samopoštovanje biti značajni prediktori te zaštitni faktori upuštanja u rizična ponašanja.

2.2. Problemi

1. Ispitati spolne i dobne razlike u emocionalnoj inteligenciji, stilovima suočavanja sa stresom, samopoštovanju i rizičnim ponašanjima srednjoškolaca.
2. Ispitati postoji li povezanost emocionalne inteligencije, stilova suočavanja sa stresom i samopoštovanja srednjoškolaca.
3. Ispitati doprinos emocionalne inteligencije, stilova suočavanja sa stresom i samopoštovanja u objašnjenju rizičnih ponašanja kod srednjoškolaca.

3. Metoda

3.1. Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 537 učenika srednje škole, od toga 394 djevojke (73,4%) i 143 mladića (26,6%). Raspon dobi učenika bio je od 14 do 19 godina, a prosječna dob je iznosila 16,63 godina ($SD = 1,17$). Najviše učenika, njih 156, pohađalo je prvi razred srednje škole (29,1%), 152 je pohađalo treći razred (28,3%), 128 četvrti razred (23,8%), a 101 učenik je pohađao drugi razred (18,8%). Najviše učenika, njih 419, pohađalo je gimnaziju (78%), 118 učenika je pohađalo strukovnu četverogodišnju školu (22%).

3.2. Instrumenti

3.2.1. Upitnik općih podataka o ispitaniku

Upitnik je sadržavao pitanja o spolu, dobi, imenu i vrsti srednje škole koje pohađaju i školskom uspjehu na kraju prethodne školske godine.

3.2.2. Upitnik emocionalne kompetentnosti

Upitnik emocionalne kompetentnosti (UEK-45; Takšić, 2002) sadrži 45 čestica podijeljenih u 3 subskale: „Sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija“ (15 čestica), „Sposobnost izražavanja i imenovanja emocija“ (14 čestica) i „Sposobnost upravljanja emocijama“ (16 čestica). Zadatak sudionika je na Likertovoj skali od 5 stupnjeva procijeniti kako se obično osjećaju i razmišljaju, pri čemu je 1-„uopće ne“, a 5-„u potpunosti da“. Ukupni rezultat na svim subskalama formira se kao zbroj pripadajućih čestica. UEK-45 procjenjuje emocionalnu inteligenciju kao osobinu ličnosti, no zbog prigovora da se inteligencija može mjeriti samo testovima sposobnosti, koristi se izraz „emocionalna kompetentnost“ (Takšić, Mohorić, Munjas, 2006). Upitnik ima zadovoljavajuće metrijske karakteristike provjerene na 3 različita uzorka ispitanika, a ukupna pouzdanost za sve tri subskale izražena koeficijentom Cronbach-alpha varira između ,87 i ,89. U ovom istraživanju Cronbach-alpha za subskalulu „Sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija“ iznosi 0,90, za subskalulu „Sposobnost izražavanja i imenovanja emocija“ 0,89, za subskalulu „Sposobnost upravljanja emocijama“ 0,74, a za cijeli upitnik 0,91.

3.2.3. Upitnik stilova suočavanja sa stresom za djecu – skraćena verzija

Upitnik stilova suočavanja sa stresom za djecu- skraćena verzija (Krapić, 2005) sastoji se od 18 čestica koje predstavljaju tri stila suočavanja kod adolescenata: problemu usmjereno suočavanje, emocijama usmjereno suočavanje i suočavanje i izbjegavanje. Svaki stil suočavanja sadrži 6 čestica. Zadatak sudionika je na Likertovoj skali od 5 stupnjeva procijeniti čestinu određenog suočavanja, pri čemu je 0-„gotovo nikada to ne radim“, a 4-„gotovo uvijek to radim“. Ukupni rezultat na svim subskalama formira se kao zbroj pripadajućih čestica. Koeficijenti pouzdanost unutarnje konzistencije dobiveni u istraživanju autorice Krapić (2005) zadovoljavajući su: Problemu usmjereno suočavanje $\alpha = ,82$, Emocijama usmjereno suočavanje $\alpha = ,85$ i Suočavanje izbjegavanjem $\alpha = ,66$ što ukazuje na najmanju homogenost posljednje subskale. Subskale imaju statistički značajne pozitivne korelacije: Problemu i emocijama usmjereno suočavanje koreliraju umjereno visoko ($r = ,48$), dok subskale Problemu usmjereno suočavanje i Suočavanje izbjegavanjem ($r = ,33$) i Emocijama usmjereno suočavanje i Suočavanje izbjegavanjem ($r = ,26$) imaju niže pozitivne korelacije. U ovom istraživanju

Cronbach-alpha za subskalu „Problemu usmjereno suočavanje“ iznosi 0,84, za subskalu „Emocijama usmjereno suočavanje“ 0,87, a za subskalu „Izbjegavanje“ 0,67.

3.2.4. Revidirana skala samoprihvatanja i samokompetentnosti

Revidirana skala samoprihvatanja i samokompetentnosti (eng. *Self-liking/Self-competence Scale-Revised Version*, SLCS-R) (Tafarodi i Swann, 2001) sastoji se od 16 čestica, po 8 za subskalu samoprihvatanja, i 8 za subskalu samokompetentnosti. Svaka subskala sadrži 4 čestice pozitivnog usmjerenja i 4 čestice negativnog usmjerenja koje su revidirane. Zadatak sudionika je na skali od 5 stupnjeva procijeniti slaganje s pojedinom tvrdnjom, pri čemu je 1- „izrazito se ne slažem“, a 5- „izrazito se slažem“. Ukupan rezultat može se gledati za subskale odvojeno te se formira kao zbroj pripadajućih čestica, a prosječan rezultat na obje skale predstavlja opću mjeru samopoštovanja. Koeficijenti pouzdanosti (Cronbach-alpha i prosječne korelacije među česticama) dobiveni u istraživanju autora Tafarodija i Swanna (2001) zadovoljavajući su: $\alpha = ,92$ za čestice samoprihvatanja i $\alpha = ,89$ za čestice samokompetentnosti. Interkorelacija subskala iznosila je $r = ,69$. U ovom istraživanju Cronbach-alpha za subskalu „Samoprihvatanje“ iznosi 0,91, za subskalu „Samokompetentnost“ 0,82, a za cijeli upitnik 0,91.

3.2.5. Upitnik samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja

Upitnik samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja (SRDP – 2007) (Ručević i sur., 2009) sastoji se od 42 čestice koje opisuju različita rizična i delinkventna ponašanja: Prekršajna i lakša delinkventna ponašanja (11 čestica), Nepoželjna normativna ponašanja (7 čestica), Rizična spolna ponašanja (4 čestice), Korištenje ili zlouporaba psihoaktivnih tvari (6 čestica), Nasilničko ponašanje u bliskim odnosima (5 čestica), Teške krađe, provale i razbojništvo (6 čestica) i Suicidalna i autoagresivna ponašanja (3 čestice). Za potrebe ovog istraživanja izbačene su subskale Prekršajna i lakša delinkventna ponašanja i Teške krađe, provale i razbojništvo budući da sadrže čestice o ozbiljnijim delinkventnim i protuzakornim ponašanjima. Također, svaka čestica ima pripadajući „indeks“ težine kojim se mjeri ozbiljnost ponašanja čime je postignuta veća osjetljivost upitnika. Ukupan rezultat određuje se kao zbroj umnožaka učestalosti pojedinih ponašanja (nikad, 1-2 puta, 3-5 puta i više od 5 puta) i

pripadajućih „indeksa“ težine (1-9) na svim česticama unutar pojedine subskale. Veći rezultat predstavlja izraženije rizično i delinkventno ponašanje. Koeficijenti pouzdanosti (Cronbach-alpha i prosječne korelacije među česticama) u istraživanju autorica Ručević i suradnica (2009) su zadovoljavajući: Nepoželjna normativna ponašanja $\alpha = ,71$, Rizična spolna ponašanja $\alpha = ,80$, Korištenje ili zlouporaba psihoaktivnih tvari $\alpha = ,72$, Nasilničko ponašanje u bliskim odnosima $\alpha = ,68$, Suicidalna i autoagresivna ponašanja $\alpha = ,53$. U ovom istraživanju Cronbach-alpha za subskalu „Nepoželjna normativna ponašanja“ iznosi 0,69, za subskalu „Rizična spolna ponašanja“ 0,81, za subskalu „Korištenje ili zlouporaba psihoaktivnih tvari“ 0,76, za subskalu „Nasilničko ponašanje u bliskim odnosima“ 0,77, za subskalu „Suicidalna i autoagresivna ponašanja“ 0,65, a za cijeli upitnik 0,85.

3.3. Postupak

Prije početka provođenja istraživanja osigurana je dozvola za istraživanje od ravnatelja škola gdje je naglašeno provođenje istraživanja u skladu s Etičkim kodeksom istraživanja s djecom. Istraživanje je provedeno u *online* obliku, što znači da su učenici anketu riješavali preko računala, na satovima razredne nastave ili psihologije, dio škola tijekom *online* nastave, a dio tijekom nastave uživo. Prije početka istraživanja, nastavnici su obavijestili učenike o svrsi i cilju istraživanja. Naglašena ima je dobrovoljnost i anonimnost sudjelovanja, pravo odustajanja od sudjelovanja i da se ispunjavanje upitnika smatra pristankom na sudjelovanje u istraživanju. Učenicima je na kraju podijeljena *e-mail* adresa na koju mogu zatražiti uvid u rezultate istraživanja nakon dovršetka rada.

4. Rezultati

4.1. Rezultati deskriptivne statistike

U Tablici 1 se nalaze deskriptivni podaci za psihološke varijable korištene u istraživanju. Parametri vezani uz emocionalnu inteligenciju učenika pokazuju da se srednje vrijednosti ostvarene na sve tri subskale kreću oko srednjih vrijednosti teorijskih raspona, iz čega se može zaključiti da učenici koji su sudjelovali u istraživanju u prosjeku imaju umjereno razvijene sposobnosti vezane uz emocionalnu inteligenciju. Parametri vezani uz stilove suočavanja sa stresom pokazuju da se srednje vrijednosti ostvarene i na ovim subskalama kreću oko srednje vrijednosti teorijskih raspona, ukazujući da učenici imaju umjereno razvijena sva tri stila suočavanja sa stresom. Isto vrijedi i za ispitane aspekte samopoštovanja – prosječne vrijednosti ostvarene na ovim subskalama kreću se oko srednje vrijednosti teorijskog raspona ukazujući na umjereno razvijeno samoprihvatanje i samokompetetnost kod učenika. S druge strane, prosječni rezultati na svim subskalama rizičnih ponašanja izrazito su pomaknuti prema nižim vrijednostima skale odgovora ukazujući da su ovakva ponašanja vrlo nisko zastupljena među učenicima.

Tablica 1. Deskriptivni parametri psiholoških varijabli korištenih u istraživanju

	Varijabla	<i>M</i>	<i>SD</i>	Teorijski raspon	Opaženi raspon	broj čestica
<i>Emocionalna inteligencija</i>	Uočavanje i razumijevanje emocija	57,40	9,03	15-75	23-75	15
	Izražavanja i imenovanja emocija	46,66	10,30	14-70	16-70	14
	Upravljanje emocijama	60,51	7,45	16-80	31-76	16
<i>Stilovi suočavanja sa stresom</i>	Usmjereno problemu	17,10	4,47	0-24	0-24	6
	Usmjereno emocijama	12,80	5,90	0-24	0-24	6
	Izbjegavanje	14,77	4,36	0-24	2-24	6
<i>Samopoštovanje</i>	Samoprihvatanje	24,67	8,17	8-40	8-40	8
	Samokompetentnost	24,52	5,82	8-40	8-40	8
<i>Rizična ponašanja</i>	Nepoželjna normativna ponašanja	8,79	7,11	0-36	0-33	7
	Rizična spolna ponašanja	2,75	5,88	0-36	0-36	4
	Korištenje ili zlouporaba psihoaktivnih tvari	5,08	12,53	0-114	0-114	6
	Nasilničko ponašanje u bliskim odnosima	3,21	11,81	0-129	0-129	5
	Suicidalna i autoagresivna ponašanja	4,51	10,46	0-72	0-72	3

Legenda: *M* – aritmetička sredina, *SD* – standardna devijacija.

Također su provedeni testovi za provjeru normalnosti distribucije rezultata na svim psihološkim varijablama (Tablica 2). Izračunati su vrijednosti asimetričnosti i spljoštenosti distribucije te Kolmogorov-Smirnov (K-S) test za svaku istraživačku varijablu. Statistička značajnost K-S testa te povišene vrijednosti asimetričnosti i spljoštenosti (veće od 1 ili manje

od -1) ukazuju na odstupanja od normalnosti na svim subskalama rizičnih ponašanja. Izuzetak je distribucija rezultata na subskali nepoželjnih normativnih ponašanja koja prema K-S testu odstupa od normalne, no vrijednosti asimetričnosti i spljoštenosti nisu povišene.

Tablica 2. Parametri normalnosti distribucija psiholoških varijabli korištenih u istraživanju

Varijabla	Asimetričnost	Spljoštenost	Kolmogorov-Smirnov test
Uočavanje i razumijevanje emocija	- 0,27	0,21	1,22
Izražavanja i imenovanja emocija	- 0,22	-0,33	1,23
Upravljanje emocijama	-0,51	0,35	1,37*
Suočavanje usmjereno problemu	-0,70	0,20	2,22***
Suočavanje usmjereno emocijama	- 0,17	-0,76	1,64**
Izbjegavanje	- 0,16	-0,41	1,58*
Samoprihvatanje	-0,09	-0,79	1,13
Samokompetentnost	-0,06	-0,26	1,37*
Nepoželjna normativna ponašanja	0,85	0,05	3,10***
Rizična spolna ponašanja	2,55	6,44	9,33***
Korištenje ili zlouporaba psihoaktivnih tvari	4,45	25,05	7,94***
Nasilničko ponašanje u bliskim odnosima	6,60	55,91	10,45***
Suicidalna i autoagresivna ponašanja	2,98	10,13	10,10***

Legenda: *** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$.

Na svim ostalim subskalama rizičnih ponašanja vrijednosti asimetričnosti ukazuju na pozitivno asimetrične distribucije rezultata, odnosno, grupiranje većine rezultata u nižem dijelu raspona distribucije. Također, na ovim subskalama vrijednosti spljoštenosti veće od jedan ukazuje na leptokurtičnu distribuciju, odnosno visoku homogenost rezultata. Pozitivna asimetrija i leptokurtičnost distribucije su najviše izraženi za rezultate na subskali nasilničkog ponašanja u bliskim odnosima. Vrijednosti K-S testa za upravljanje emocijama, suočavanje usmjereno problemu, suočavanje usmjereno emocijama, izbjegavanje i samokompetentnost također ukazuju na odstupanja od normalnosti distribucija, no indeksi asimetrije i spljoštenosti za ove varijable nisu povišene.

Nadalje je utvrđeno postojanje ekstremnih univarijatnih vrijednosti. U tu svrhu, rezultati na svakoj varijabli su pretvoreni u z-vrijednosti. Z-vrijednosti koje prelaze graničnu vrijednost od $z > 3,29$ ili $z < -3,29$ predstavljaju takva odstupanja (Field, 2009). Na subskalama emocionalne kompetencije pronađena su samo četiri takva rezultata koja su prelazila z-vrijednost od -3,29, pri čemu je najveća takva vrijednost iznosila -3,96 na subskali upravljanja emocijama. Među subskalama stilova suočavanja sa stresom pronađen je samo jedan ekstremni rezultat na subskali suočavanja usmjerenog na problem koji je iznosio -3,83. Na subskalama samopoštovanja nisu utvrđena odstupanja rezultata. Ova odstupanja nisu bila velika te su zadržana u analizi, imajući u vidu da je kod velikih uzorka, kao što je naš, uobičajeno pojavljivanje manjeg broja ekstremnih rezultata (Tabachnick i Fidell, 2013). Na subskalama rizičnih ponašanja pronađeno je veći broj odstupajućih rezultata te su uklonjeni rezultati koji su bitno odstupali od graničnih z-vrijednosti. Na subskali rizičnih spolnih ponašanja uklonjena su dva rezultata koja su imala z-vrijednost 5,14 i 5,65. Na subskali korištenje ili zlouporabe psihoaktivnih tvari uklonjeno je sedam ekstremnih rezultata u rasponu $z = 4,62$ do $8,69$. Na subskali nasilničkog ponašanja u bliskim odnosima uklonjeno je pet ekstremnih vrijednosti raspona $z = 4,72$ do $10,65$. Naposljetku, na subskali suicidalnih i autoagresivnih ponašanja uklonjeno je šest rezultata raspona $z = 4,45$ do $6,45$.

4.2. Dobne i spolne razlike u emocionalnoj inteligenciji, suočavanju sa stresom, samopoštovanju i rizičnim ponašanjima

U svrhu odgovora na prvi istraživački problem, ispitane su dobne i spolne razlike kod učenika u psihološkim varijablama korištenim u istraživanju. U Tablici 3 je prikazana deskriptivna statistika rezultate na svim sub-skalama posebno za mladiće i posebno za djevojke. Za ispitivanje spolnih razlika u emocionalnoj inteligenciji, suočavanju sa stresom i

samopoštovanju provedeni su t-testovi za nezavisne uzorke. S obzirom na veća odstupanja u normalnosti distribucija na sub-skalama rizičnih ponašanja, za ispitivanje spolnih razlika u tom području provedeni su Mann-Whitneyjev U testovi.

Spolne razlike pronađene su za sve tri sposobnosti emocionalne inteligencije, pri čemu veličine efekata (Cohenov d) za sve tri sub-skale ukazuju na male spolne razlike. T-test na sub-skali uočavanja i razumijevanja emocija iznosio je: $t(535) = -3,88$; $p < ,001$ uz srednju veličinu učinka: $d = ,38$, pri čemu su djevojke ($M = 58,29$) imale veću samoprocjenu ove sposobnosti od mladića ($M = 54,91$). T-test na sub-skali izražavanja i imenovanja emocija iznosio je: $t(535) = 2,32$; $p < ,05$ uz srednju veličinu učinka: $d = ,22$. Mladići ($M = 48,28$) su, u prosjeku, postigli viši rezultat od djevojaka ($M = 46,07$). T-test na sub-skali upravljanja emocijama iznosio je: $t(535) = 2,02$; $p < ,05$ uz srednju veličinu učinka: $d = ,20$, pri čemu su mladići ($M = 48,28$) u prosjeku postigli viši rezultat od djevojaka ($M = 46,07$).

Tablica 3. Parametri deskriptivne statistike za psihološke varijable s obzirom na spol učenika

<i>Spol učenika</i>	Djevojke			Mladići		
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>
Uočavanje i razumijevanje emocija	58,29	8,80	394	54,91	9,22	143
Izražavanja i imenovanja emocija	46,07	10,54	394	48,28	9,44	143
Upravljanje emocijama	60,12	7,52	394	61,59	7,16	143
Suočavanje usmjereno problemu	17,14	4,44	394	17,00	4,57	143
Suočavanje usmjereno emocijama	13,29	5,99	394	11,47	5,44	143
Izbjegavanje	15,17	4,19	394	13,69	4,65	143
Samoprihvatanje	23,95	8,35	394	26,67	7,32	143
Samokompetentnost	24,18	6,05	394	25,46	5,07	143
Nepoželjna normativna ponašanja	8,62	6,96	394	9,28	7,51	143
Rizična spolna ponašanja	2,60	5,47	394	3,17	6,89	143
Korištenje ili zlouporaba psihoaktivnih tvari	4,52	10,73	394	6,62	16,47	143
Nasilničko ponašanje u bliskim odnosima	2,93	9,34	394	3,99	16,87	143
Suicidalna i autoagresivna ponašanja	5,00	10,73	394	3,16	9,56	143

Legenda: *M* – aritmetička sredina, *SD* – standardna devijacija, *n* – veličina pod-uzorka.

Kad je riječ o stilovima suočavanja sa stresom, spolne razlike nisu pronađene za usmjeravanje usmjereno problemu: $t(535) = -0,33; p > ,05$. U suočavanju usmjerenom emocijama i u izbjegavanju pronađene su male spolne razlike, pri čemu su na obje ove dimenzije suočavanja djevojke postigle viši prosječni rezultat od mladića. T-test za suočavanje usmjereno emocijama iznosio je: $t(535) = -3,19; p < ,05$ ($d = 0,32$), a t-test za izbjegavanje iznosio je: $t(535) = -3,52; p < ,001$ ($d = 0,33$). U obje ispitivane komponente samopoštovanja pronađene su male spolne razlike na način da su mladići imali više izraženo samoprihvatanje i samokompetentnost od djevojaka. T-test za samoprihvatanje iznosio je: $t(535) = 3,66; p < ,001$ ($d = 0,35$), a t-test za samokompetentnost iznosio je: $t(535) = 2,46; p < ,05$ ($d = 0,23$). Mann-Whitneyjev U testovi provedeni za sub-skale rizičnih ponašanja su utvrdili jedino spolnu razliku na sub-skali suicidalnih i autoagresivnih ponašanja: $U = 25794; p < ,05$, pri čemu su djevojke postigle viši prosječni rezultat (prosječni rang = 275,03; $n = 394$) od mladića (prosječni rang = 252,38; $n = 143$).

Kako bi se provjerile dobne razlike u psihološkim konstruktima, izračunate su bivarijatne korelacije ovih varijabli s dobi učenika izraženoj u godinama (Tablica 4). Kao što je vidljivo iz tablice, utvrđeno je da stariji učenici u prosjeku iskazuju više samoprihvatanje od mlađih ($r = ,11; p < ,05$), ali i da stariji učenici izvještavaju o više nepoželjnih normativnih ($r = ,29; p < ,001$) i rizičnih spolnih ponašanja ($r = ,31; p < ,001$).

Tablica 4. Bivarijatne korelacije između rezultata na psihološkim varijablama i dobi učenika

		Dob učenika
<i>Emocionalna inteligencija</i>	Uočavanje i razumijevanje emocija	-,04
	Izražavanja i imenovanja emocija	,07
	Upravljanje emocijama	,03
<i>Stilovi suočavanja sa stresom</i>	Usmjereno problemu	,05
	Usmjereno emocijama	,04
	Izbjegavanje	-,02
<i>Samopoštovanje</i>	Samoprihvatanje	,11*
	Samokompetentnost	,08
<i>Rizična ponašanja</i>	Nepoželjna normativna ponašanja	,29***
	Rizična spolna ponašanja	,31***
	Korištenje ili zlouporaba psihoaktivnih tvari	,07
	Nasilničko ponašanje u bliskim odnosima	-,04
	Suicidalna i autoagresivna ponašanja	-,05

Legenda: *** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$.

4.3. Povezanost emocionalne inteligencije, suočavanja sa stresom, samopoštovanja i rizičnih ponašanja

Kako bi se ispitala povezanost između emocionalne inteligencije, suočavanja sa stresom, samopoštovanja i rizičnih ponašanja prvo su izračunate bivarijatne korelacije između svih subkala na ovim varijablama. Kao što je vidljivo iz Tablice 5, među različitim tipovima rizičnih ponašanja, najviše je značajnih korelacija utvrđeno između suicidalnog i

autoagresivnog ponašanja i prediktorskih varijabli (emocionalna inteligencija, suočavanje sa stresom, samopoštovanje). Učenici koji su imali razvijenije sposobnosti izražavanja i imenovanja emocija ($r = -,24; p < ,001$) te upravljanja emocijama ($r = -,32; p < ,001$) su imali manje zastupljena suicidalna i autoagresivna ponašanja. Ova ponašanja su također bila manje izražena kod učenika s razvijenijim suočavanjem usmjerenim problemu ($r = -,31; p < ,001$), kao i kod učenika koji su imali razvijenije suočavanje usmjereno emocijama ($r = -,16; p < ,001$). Češće suicidalno i autoagresivno ponašanje je bilo nisko pozitivno povezano s izbjegavanjem kao stilom suočavanja ($r = ,11; p < ,05$). Ovo ponašanje je bilo i nisko do umjereno negativno povezano sa samoprihvatanjem ($r = -,31; p < ,001$) i samokompetentnosti ($r = -,23; p < ,001$) učenika.

Utvrđeno je nekoliko vrlo niskih korelacija između nepoželjnih normativnih ponašanja i komponenti emocionalne inteligencije, suočavanja sa stresom i samopoštovanja. Češće ponašanja ovog tipa je bilo pozitivno povezano s suočavanjem i razumijevanjem emocija ($r = ,09; p < ,05$), negativno povezano s upravljanjem emocijama ($r = -,11; p < ,05$), negativno povezano sa suočavanjem koje je usmjereno na problem ($r = -,13; p < ,05$) te pozitivno povezano sa suočavanjem izbjegavanjem ($r = ,12; p < ,05$). Od svih prediktorskih varijabli, na bivarijatnoj razini, rizična spolna ponašanja učenika su bila samo vrlo nisko pozitivno povezana s izražavanjem i imenovanjem emocija ($r = ,10; p < ,05$). Korištenje ili zlouporaba psihoaktivnih tvari bilo je vrlo nisko negativno povezana sa slabijim upravljanjem emocijama ($r = -,09; p < ,05$) i negativno povezana sa suočavanjem usmjerenim problemu ($r = -,10; p < ,05$). Nasilje u bliskim vezama bilo je vrlo nisko negativno povezano sa suočavanjem usmjerenim problemu ($r = -,09; p < ,05$) te pozitivno povezano sa suočavanjem izbjegavanjem ($r = ,12; p < ,05$).

Sve ispitane vrste rizičnih ponašanja bile su međusobno nisko do visoko pozitivno povezane. Najmanja korelacija utvrđena je između nasilja u bliskim odnosima i nepoželjnih normativnih ponašanja ($r = ,21; p < ,001$). Najviša korelacija je pronađena između rizičnih spolnih ponašanja i nepoželjnih normativnih ponašanja ($r = ,51; p < ,001$).

Tablica 5. Bivarijatne korelacije između emocionalne inteligencije, suočavanja sa stresom, samopoštovanja i rizičnih ponašanja kod učenika

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
1. Uočavanje i razumijevanje emoc.	1												
2. Izražavanja i imenovanja emocija	,39***	1											
3. Upravljanje emocijama	,39***	,56***	1										
4. Suočavanje usmjereno problemu	,41***	,49***	,64***	1									
5. Suočavanje usmjereno emocijama	,18***	,54***	,32***	,39***	1								
6. Izbjegavanje	,04	-,14**	-,07	-,19***	-,02	1							
7. Samoprihvatanje	,10*	,51***	,48***	,39***	,24***	-,16***	1						
8. Samokompet.	,25***	,47***	,52***	,46***	,15***	-,24***	,66***	1					
9. Nepoželjna normativna ponašanja	,09*	,05	-,11*	-,13**	,05	,12**	,03	-,07	1				
10. Rizična spolna ponašanja	,07	,10*	-,06	-,06	,07	,05	,06	,01	,51***	1			
11. Korištenje psihoaktivnih tvari	,06	-,01	-,09*	-,10*	,00	,08	-,02	,01	,45***	,41***	1		
12. Nasilje u bliskim odnosima	,02	,02	-,05	-,09*	,00	,12**	-,05	,00	,21***	,28***	,43***	1	
13. Suicidalna i autoagres. ponašanja	,04	-,24***	-,32***	-,31***	-,16***	,11*	-,31***	-,23***	,26***	,30***	,38***	,40***	1

Legenda: *** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$.

Nadalje su utvrđene korelacije između prediktorskih varijabli. Sposobnosti vezane uz emocionalnu inteligenciju bile su sve međusobno umjereno do visoko pozitivno povezane. Među stilovima suočavanja sa stresom, suočavanje usmjereno problemu i suočavanje usmjereno emocijama bili su umjereno pozitivno povezani ($r = ,39; p < ,001$), dok je izbjegavanje bilo nisko negativno povezano sa suočavanjem koje je usmjereno problemu ($r = -,19; p < ,001$), a nepovezano sa suočavanjem koje je usmjereno emocijama. Dvije komponente samopoštovanja učenika bile su visoko pozitivno povezane ($r = ,66; p < ,001$).

Komponente emocionalne inteligencije su bile umjereno do visoko pozitivno povezane sa suočavanjem usmjerenim na problem i na emocije, pri čemu je najviša pozitivna korelacija utvrđena između boljeg upravljanja emocijama kod učenika te razvijenijeg suočavanja usmjerenog problemu ($r = ,64; p < ,001$). S druge strane, izbjegavanje kao stil suočavanja je bilo negativno povezano jedino s izražavanjem i imenovanjem emocija kod učenika ($r = -,14; p = ,001$). Sve komponente emocionalne inteligencije bile su nisko do visoko pozitivno povezane s oba aspekta samopoštovanja učenika, pri čemu je najviša korelacija utvrđena između boljeg izražavanja i imenovanja emocija kod učenika te razvijenijeg samoprihvatanja ($r = ,51; p < ,001$). Kad je riječ o povezanosti samopoštovanja i stilova suočavanja sa stresom, obje komponente samopoštovanja su bile umjereno pozitivno povezane sa suočavanjem usmjerenim problemu (korelacija sa samoprihvatanjem: $,39; p < ,001$; korelacija sa samokompetetnosti: $,46; p < ,001$), te nešto niže pozitivno povezane sa suočavanjem usmjerenim na emocije (korelacija sa samoprihvatanjem: $,24; p < ,001$; korelacija sa samokompetetnosti: $,15; p < ,001$). S druge strane, obje komponente samopoštovanja su bile nisko negativno povezane s izbjegavanjem kao stilom suočavanja.

4.5. Hijerarhijske regresijske analize

Kako bi se utvrdili nezavisan doprinos emocionalne inteligencije, suočavanja sa stresom i samopoštovanja učenika u predviđanju učestalosti njihovih rizičnih ponašanja, provedeno je pet hijerarhijskih regresijskih analiza, za svaku od pet vrsti rizičnih ponašanja, pri čemu su komponente iste prediktorske varijable unesene u model u zasebnim blokovima. Ovdje valja naglasiti da iako su prethodno utvrđena značajna odstupanja od kriterija normalnosti distribucija na sub-skalama rizičnih ponašanja, normalnost prediktorskih i kriterijskih varijabli nije uvjet za provođenje regresijske analize koja je robusna na ovakva odstupanja (Field, 2009). Za ona rizična ponašanja za koja su spol i dob učenika prethodno utvrđene kao značajne kovarijate, spol i dob su unesene kao kontrolne varijable u prvom bloku regresijskog modela.

Tablica 6. Rezultati hijerarhijske regresijske analiza za kriterijsku varijablu nepoželjnog normativnog ponašanja među srednjoškolicima uz prediktore: dob učenika, emocionalna inteligencija, stilovi suočavanja sa stresom i samopoštovanje

Nezavisne varijable	β	p	R	R^2	F	p	ΔR^2	ΔF	p
<i>Prvi blok</i>			,30	,082	48,82	<,001	-	-	-
Dob učenika	,30	<,001							
<i>Drugi blok</i>			,36	,121	19,40	<,001	,039	8,79	<,001
Uočavanje i razumijevanje emoc.	,20	<,001							
Izražavanja i imenovanja emocija	,07	,223							
Upravljanje emocijama	-,14	,014							
<i>Treći blok</i>			,40	,150	14,45	<,001	,029	7,05	<,001
Suočavanje - problem	-,19	,001							
Suočavanje - emocije	,06	,211							
Izbjegavanje	,08	,049							
<i>Četvrti blok</i>			,41	,156	12,01	<,001	,006	2,96	,053
Samoprihvatanje	,14	,017							
Samokompetentnost	-,09	,129							

Legenda: β = standardizirani regresijski koeficijent; R = multipli koeficijent korelacije; R^2 = korigirani koeficijent determinacije; F = vrijednost F-testa za R ; ΔR^2 = promjena u korigiranom koeficijentu determinacije; ΔF = vrijednost F-testa za razliku u R^2 .

Napomena. Regresijski koeficijenti se odnose na vrijednosti u konačnom modelu, nakon što su svi prediktori uneseni u model. Statistički značajni regresijski koeficijenti su otisnuti deblje.

Rezultati hijerarhijske regresijske analize za kriterij nepoželjnih normativnih ponašanja učenika prikazani su u Tablici 6. Konačni regresijski model za kriterij nepoželjnog normativnog ponašanja učenika je bio statistički značajan te je njime objašnjeno oko 16% varijance u ovom ponašanju: $R^2 = ,156$, $F = 12,01$, $p < ,001$. Nakon kontrole dobi učenika koja je objasnila 8,2 % varijance, sposobnosti vezane uz emocionalnu inteligenciju učenika su imale značajan dodatni doprinos u predviđanju nepoželjnog normativnog ponašanja te je njima objašnjeno dodatnih 3,9% varijance. Učenici koji su imali razvijeniju sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija su izvijestili o češćim nepoželjnim normativnom ponašanjima ($\beta = ,20$; $p < ,001$), dok su učenici koji su bolje upravljali svojim emocijama izvijestili da se rjeđe upuštaju u ova ponašanja ($\beta = -,14$; $p < ,05$). Varijable vezane uz suočavanje sa stresom koje su dodane u trećem bloku su objasnile dodatnih 2,9% varijance nepoželjnog normativnog ponašanja. Učenici koji su imali više izraženo suočavanje usmjereno problemu rjeđe su provodili ova ponašanja ($\beta = -,19$; $p = ,001$), dok su učenici koji češće koristili izbjegavanje ujedno i češće provodili nepoželjna normativna ponašanja ($\beta = ,08$; $p < ,05$). Naposljetku, samopoštovanje učenika nije objasnilo značajan dodatan dio varijance ovog tipa rizičnog ponašanja.

U Tablici 7 prikazani su rezultati hijerarhijske regresijske analize za rizična spolna ponašanja. Konačni regresijski model za ovaj kriterij je bio statistički značajan te je njime objašnjeno oko 13% varijance u ovom ponašanju: $R^2 = ,133$, $F = 10,12$, $p < ,001$. Nakon kontrole dobi učenika koja je objasnila 9,6 % varijance, sposobnosti vezane uz emocionalnu inteligenciju učenika su imale značajan dodatni doprinos u predviđanju rizičnog spolnog ponašanje te je njima objašnjeno dodatnih 2,9% varijance. Učenici koji su imali razvijeniju sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija ($\beta = ,13$; $p = ,005$) te učenici koji su imali razvijenije izražavanje i imenovanje emocija ($\beta = ,13$; $p < ,05$) su izvijestili o češćim rizičnim spolnim ponašanjima, dok su učenici koji su bolje upravljali svojim emocijama izvijestili da se rjeđe upuštaju u ova ponašanja ($\beta = -,14$; $p < ,05$). Varijable vezane uz suočavanje sa stresom i samopoštovanje učenika nisu objasnile značajan dodatan dio varijance ovog tipa rizičnog ponašanja.

Tablica 7. Rezultati hijerarhijske regresijske analiza za kriterijsku varijablu rizičnog spolnog ponašanja među srednjoškolcima uz prediktore: dob učenika, emocionalna inteligencija, stilovi suočavanja sa stresom i samopoštovanje

Nezavisne varijable	β	p	R	R^2	F	p	ΔR^2	ΔF	p
<i>Prvi blok</i>			,31	,096	58,24	<,001	-	-	-
Dob učenika	,31	<,001							
<i>Drugi blok</i>			,36	,125	20,14	<,001	,029	6,81	<,001
Uočavanje i razumijevanje emoc.	,13	,005							
Izražavanja i imenovanja emocija	,13	,033							
Upravljanje emocijama	-,14	,019							
<i>Treći blok</i>			,38	,133	12,72	<,001	,008	2,57	,053
Suočavanje - problem	-,13	,021							
Suočavanje - emocije	,04	,420							
Izbjegavanje	,04	,325							
<i>Četvrti blok</i>			,38	,133	10,12	<,001	,000	1,01	,364
Samoprihvatanje	,08	,160							
Samokompetentnost	-,03	,612							

Legenda: β = standardizirani regresijski koeficijent; R = multipli koeficijent korelacije; R^2 = korigirani koeficijent determinacije; F = vrijednost F-testa za R ; ΔR^2 = promjena u korigiranom koeficijentu determinacije; ΔF = vrijednost F-testa za razliku u R^2 .

Napomena. Regresijski koeficijenti se odnose na vrijednosti u konačnom modelu, nakon što su svi prediktori uneseni u model. Statistički značajni regresijski koeficijenti su otisnuti deblje.

U Tablici 8 prikazani su rezultati hijerarhijske regresijske analize za korištenje ili zlouporabu psihoaktivnih tvari. Konačni regresijski model za ovaj kriterij je bio statistički značajan, međutim, njime objašnjeno tek oko 2% varijance u ovom ponašanju: $R^2 = ,022$, $F = 2,53$, $p = ,010$. Jedino su varijable emocionalne inteligencije, unesene u prvom bloku, imale značajan doprinos u predviđanju ovog ponašanja. Učenici koji su imali razvijeniju sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija ($\beta = ,12$; $p < ,05$) su izvijestili o češćem korištenju ili zlouporabi psihoaktivnih tvari, dok su učenici koji su bolje upravljali svojim emocijama izvijestili da se rjeđe upuštaju u ova ponašanja ($\beta = -,13$; $p < ,05$).

U Tablici 9 prikazani su rezultati hijerarhijske regresijske analize za nasilničko ponašanje u bliskim odnosima. Konačni regresijski model za ovaj kriterij je bio statistički značajan, međutim, i u kod ovog je ponašanja objašnjen vrlo mali dio varijance - oko 2%: $R^2 = ,017$, $F = 2,16$, $p < ,05$. Jedino su varijable suočavanja sa stresom unesene u drugom bloku imale značajan doprinos u predviđanju ovog ponašanja. Od tri stila suočavanja jedino je izbjegavanje imalo značajan regresijski koeficijent. Učenici koji češće koristili izbjegavanje kao stil suočavanja su češće provodili nasilnička ponašanja u bliskim odnosima ($\beta = ,12$; $p = ,010$).

Tablica 8. Rezultati hijerarhijske regresijske analiza za kriterijsku varijablu korištenja ili zlouporabe psihoaktivnih tvari među srednjoškolcima uz prediktore: emocionalna inteligencija, stilovi suočavanja sa stresom i samopoštovanje

Nezavisne varijable	β	p	R	R^2	F	p	ΔR^2	ΔF	p
<i>Prvi blok</i>			,14	,014	3,526	,015	-	-	-
Uočavanje i razumijevanje emoc.	,12	,023							
Izražavanja i imenovanja emocija	,02	,819							
Upravljanje emocijama	-,13	,034							
<i>Drugi blok</i>			,17	,019	2,69	,014	,005	1,83	,141
Suočavanje - problem	-,12	,054							
Suočavanje - emocije	,04	,435							
Izbjegavanje	,07	,107							
<i>Treći blok</i>			,19	,022	2,53	,010	,003	2,04	,132
Samoprihvatanje	,00	,979							
Samokompetentnost	,11	,083							

Legenda: β = standardizirani regresijski koeficijent; R = multipli koeficijent korelacije; R^2 = korigirani koeficijent determinacije; F = vrijednost F-testa za R ; ΔR^2 = promjena u korigiranom koeficijentu determinacije; ΔF = vrijednost F-testa za razliku u R^2 .

Napomena. Regresijski koeficijenti se odnose na vrijednosti u konačnom modelu, nakon što su svi prediktori uneseni u model. Statistički značajni regresijski koeficijenti su otisnuti deblje.

Tablica 9. Rezultati hijerarhijske regresijske analiza za kriterijsku varijablu nasilničko ponašanje u bliskim odnosima među srednjoškolcima uz prediktore: emocionalna inteligencija, stilovi suočavanja sa stresom i samopoštovanje

Nezavisne varijable	β	p	R	R^2	F	p	ΔR^2	ΔF	p
<i>Prvi blok</i>			,07	,000	0,924	,429	-	-	-
Uočavanje i razumijevanje emoc.	,02	,671							
Izražavanja i imenovanja emocija	,09	,177							
Upravljanje emocijama	-,03	,557							
<i>Drugi blok</i>			,16	,015	2,35	,030	,015	3,78	,011
Suočavanje - problem	-,12	,050							
Suočavanje - emocije	,01	,814							
Izbjegavanje	,12	,010							
<i>Treći blok</i>			,18	,017	2,16	,029	,002	1,56	,212
Samoprihvatanje	-,08	,193							
Samokompetentnost	,11	,094							

Legenda: β = standardizirani regresijski koeficijent; R = multipli koeficijent korelacije; R^2 = korigirani koeficijent determinacije; F = vrijednost F-testa za R ; ΔR^2 = promjena u korigiranom koeficijentu determinacije; ΔF = vrijednost F-testa za razliku u R^2 .

Napomena. Regresijski koeficijenti se odnose na vrijednosti u konačnom modelu, nakon što su svi prediktori uneseni u model. Statistički značajni regresijski koeficijenti su otisnuti deblje.

Tablica 10. Rezultati hijerarhijske regresijske analiza za kriterijsku varijablu suicidalnog i autoagresivnog ponašanja među srednjoškolcima uz prediktore: spol, emocionalna inteligencija, stilovi suočavanja sa stresom i samopoštovanje

Nezavisne varijable	β	p	R	R^2	F	p	ΔR^2	ΔF	p
<i>Prvi blok</i>			,08	,004	3,26	,072	-	-	-
Spol učenika	,00	,989							
<i>Drugi blok</i>			,38	,140	22,90	<,001	,136	29,27	<,001
Uočavanje i razumijevanje emoc.	,22	,000							
Izražavanja i imenovanja emocija	-,047	,432							
Upravljanje emocijama	-,20	,001							
<i>Treći blok</i>			,42	,163	15,87	<,001	,023	5,70	,001
Suočavanje - problem	-,20	<,001							
Suočavanje - emocije	,00	,980							
Izbjegavanje	,02	,620							
<i>Četvrti blok</i>			,43	,173	13,48	<,001	,010	4,39	,013
Samoprihvatanje	-,16	,004							
Samokompetentnost	,04	,446							

Legenda: β = standardizirani regresijski koeficijent; R = multipli koeficijent korelacije; R^2 = korigirani koeficijent determinacije; F = vrijednost F-testa za R ; ΔR^2 = promjena u korigiranom koeficijentu determinacije; ΔF = vrijednost F-testa za razliku u R^2 .

Napomena. Regresijski koeficijenti se odnose na vrijednosti u konačnom modelu, nakon što su svi prediktori uneseni u model. Statistički značajni regresijski koeficijenti su otisnuti deblje. Spol je kodiran na način: mladići = 0; djevojke = 1

Rezultati hijerarhijske regresijske analize za suicidalno i autoagresivno ponašanje prikazani su u Tablici 10. Konačni regresijski model za ovaj kriterij je bio statistički značajan, te je njime objašnjeno oko 17% varijance, odnosno, najveći postotak od svih uključenih rizičnih ponašanja: $R^2 = ,173$, $F = 13,48$, $p < ,001$. Spol učenika koji se prethodno pokazao povezanim sa ovom vrstom ponašanja, uvođenjem u regresijski model više nije bio statistički značajan prediktor ovog ponašanja. Sposobnosti vezane uz emocionalnu inteligenciju su imale značajan doprinos u predviđanju suicidalnog i autoagresivnog ponašanja – njima je objašnjeno 13,6% varijance. Učenici koji su imali razvijeniju sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija su izvijestili o češćim ponašanjima ovog tipa ($\beta = ,22$; $p < ,001$), dok su učenici koji su bolje upravljali svojim emocijama izvijestili da se rjeđe upuštaju u ova ponašanja ($\beta = -,20$; $p = ,001$). Ovdje treba napomenuti da je moguće da je u analizi za ovo ponašanje, kao i u prethodno prikazanim regresijskim analizama za ostala rizična ponašanja, varijabla uočavanja i razumijevanja emocija zapravo supresor varijabla, budući da na bivarijatnoj razini ova sposobnost nije bila povezana s rizičnim ponašanjima (izuzev vrlo niske i rubno značajne korelacije s nepoželjnim normativnim ponašanjima).

Treći blok u kojem su unesene varijable vezane uz suočavanje sa stresom su objasnile dodatnih 2,3% varijance suicidalnog i autoagresivnog ponašanja. Učenici koji su imali više izraženo suočavanje usmjereno problemu rjeđe su provodili ova ponašanja ($\beta = -,20$; $p < ,001$). Naposljetku, varijable samopoštovanja učenika su objasnile dodatnih 1% varijance. Učenici koji su iskazali više samoprihvatanje su se rjeđe upuštali u suicidalna i autoagresivna ponašanja ($\beta = -,16$; $p < ,05$).

5. Rasprava

5.1. Spolne i dobne razlike

5.1.1. Spolne i dobne razlike u rizičnim ponašanjima

U svrhu odgovora na prvi istraživački problem, promatrane su spolne i dobne razlike u psihološkim varijablama. Očekivane spolne razlike u rizičnim ponašanjima na način da će djevojke više iskazivati interanlizirana, a mladići ekstrenalizirana rizična ponašanja (Ajduković i sur., 2008; Ciairano i sur., 2009; Glavina i Keresteš, 2007 prema Novak i Bašić, 2008; Macuka i sur., 2012), nisu dobivene. Nalaz o nepostojanju razlika u iskazivanju rizičnih ponašanja kod mladića i djevojaka u skladu je s nalazima istraživanja Ricijaša i suradnika (2010) gdje su spolne razlike pokazane samo u području agresivnosti na način da su mladići iskazivali veću agresivnost. U područjima bezvoljnosti i rastresenosti, markiranja i konzumiranja psihoaktivnih tvari nisu dobivene razlike među spolovima. Također, u istraživanju autorica Klarin i Đerđe (2014) nisu dobivene spolne razlike u eksternaliziranim problemima u ponašanju, no učestalost internaliziranih ponašanja pokazala se većom kod djevojaka. Autorice navode kako bi zbog porasta konzumacije alkohola i droga kod mladih općenito, moglo doći i do povećanja u eksternaliziranim problemima u ponašanju kod djevojaka te da su djevojke sve spremnije otvoreno komunicirati o takvim problemima. Također, podaci ESPAD israživanja iz 2019. godine pokazuju smanjenje spolnih razlika u prevalenciji prekomjernog pijenja u Hrvatskoj naspram prijašnjih godina. MacArthur i suradnici (2012) pretpostavili su trend smanjivanja razlika u prevalenciji konzumiranja alkohola između djevojaka i mladića budući da djevojke sve učestalije konzumiraju alkohol. Navode da su razlozi spolnih razlika kompleksni te da je bitan sociokulturalni utjecaj poput ravnopravnosti spolova. Smanjuju se i spolne razlike u prevalenciji konzumiranja droga (Steingrimsson i sur., 2012) što autori objašnjavaju smanjivanjem tradicionalne ženske uloge (McHugh i sur., 2018). Pavićević (2014) objašnjava kako se djevojke upuštaju u rizična ponašanja kako bi se suprotstavile tradicionalnim zahtjevima okoline. Također, u istraživanju Franića i suradnika (2011), nisu dobivene spolne razlike u prevalenciji suicidalnih ideja.

Rezultati o dobnim razlikama u rizičnim ponašanjima pokazali su da stariji učenici iskazuju više nepoželjnih normativnih i rizičnih spolnih ponašanja. Ovaj nalaz u skladu je s prijašnjim istraživanjima koja pokazuju porast pojave rizičnih ponašanja s dobi (Ajduković i sur., 2008; Kalebić Maglica i Martinac Doričić, 2015), pogotovo konzumacije alkohola, što

pripada nepoželjnim normativnim ponašanjima, te neodgovornih seksualnih ponašanja (Ferić Šlehan i sur., 2008; Ljubotina i Galić, 2002). Rezultati vezani uz rizična spolna ponašanja očekivani su budući da prosječna dob stupanja u seksualne odnose u Hrvatskoj iznosi oko 17 godina za oba spola (Jureša i sur., 2004 prema Kuzman, 2004). U višim razredima srednje škole mladi započinju s prvim seksualnim iskustvima te su u potrazi za informacijama od roditelja ili drugih izvora kao što su internet, televizija i prijatelji, koji su nerijetko kontradiktorni i mogu zbuniti mlade (Berk, 2008). Također, za tzv. srednju fazu adolescencije karakteristično je sve manje provođenje vremena s obitelji i odvajanje od roditelja te više posvećivanje vremena vršnjacima koji mogu biti pozitivan utjecaj i izvor podrške, ali i model za nepoželjna ponašanja i izvor stresa (Rubin i sur., 2006). U tom razdoblju mladi su posebno osjetljivi na utjecaj vršnjaka te su skloni istraživanju i isprobavanju novih stvari poput upuštanja u društveno neprihvatljiva ponašanja, što ne mora nužno dovesti do razvoja poremećaja, no potrebno im je posvetiti pozornost (Dodig-Ćurković, 2017). Upravo u razdoblju srednje adolescencije u procesu sazrijevanja i brojnih psihičkih promjena povećana je osjetljivost mladih za pojavu adolescente krize i razvoja psihičkih poremećaja (Dodig-Ćurković, 2017). Pripadanje vršnjačkim skupinama utječe na stavove i vrijednosti mladih koji pod pritiskom mogu zanemariti posljedice rizičnih ponašanja koje nalaže skupina (Berk, 2008). Utjecaj vršnjaka na rizična ponašanja mladih povećava se s dobi (Haug i sur., 2013). S porastom dobi povećava se vrijeme provedeno s vršnjacima te izloženost većem broju delinkventnih vršnjaka što bi moglo dovesti do razvoja pozitivnijih stavova o problematičnim ponašanjima (Warr, 1993). Budući da kod adolescenata postoji izražena želja da ih se tretira kao odrasle (Berk, 2008), moguće je da stariji učenici oponašaju odrasle čineći ponašanja poput pijenja i pušenja koja postaju legalna i prihvatljivija u odrasloj dobi.

5.1.2. Spolne i dobne razlike u emocionalnoj inteligenciji

Rezultati su pokazali male spolne razlike za sve tri sposobnosti emocionalne inteligencije. Djevojke su postizale veće rezultate u sposobnostima uočavanja i razumijevanja emocija, a mladići u sposobnostima izražavanja i imenovanja emocija te upravljanja emocijama. Ovakvi nalazi nisu u skladu s očeivanjima budući da prijašnja istraživanja pokazuju veće rezultate na svim subskalama EI kod djevojki (Babić Čikeš i Buško, 2015; Rivers i sur., 2012). Luebbers i suradnici (2007), ponudili su moguće objašnjenje spolnih razlika navodeći da žene obraćaju više pažnje na emocije ili su bolje pripremljene na rješavanje

zadataka na testovima emocionalne inteligencije čak i u doba adolescencije te da su muškarci skloni precjenjivati svoje sposobnosti emocionalne kontrole. Harter (2015) također tvrdi kako su djevojke naspram mladića sklonije realističnijoj procjeni svojih dobrih i loših strana. Nalaz da mladići bolje izražavaju i imenuju emocije suprotan je očekivanjima budući da se mladiće od djetinjstva kroz odgoj uči da manje izražavaju osjećaje poput tuge, krivnje, straha te manje razgovaraju o njima (Luebbers i sur., 2007; Polce- Lynch i sur., 1998; Sanchez-Nunez i sur., 2008). Također, smatra se da su žene općenito bolje s emocijama (Grewal i Salovey, 2005), imaju veće emocionalno znanje (Ciarrochi i sur., 2005), osjetljivije su na emocije drugih i imaju bolje interpersonalne sposobnosti (Hall i Mast, 2008), što bi išlo u prilog njihovim emocionalnim kompetencijama. McRae i suradnici (2008) u svom su istraživanju testirali hipotezu da spolne razlike u emocionalnim reakcijama nisu uzrokovane razlikama u emocionalnoj reaktivnosti, već razlikama u emocionalnoj regulaciji. Koristeći fMRI, uočene su neuralne razlike u područjima prefrontalnog korteksa, amigdale i ventralnog striatuma tijekom korištenja strategije emocionalne regulacije koja se naziva ponovna procjena. Autori su ponudili moguće objašnjenje dobivenih nalaza; moguće je da muškarci ulažu manje truda prilikom emocionalne regulacije zbog toga što kod njih do emocionalne regulacije dolazi brže i više automatski.

Nisu pronađene dobne razlike u razinama EI što je u skladu s istraživanjem Esnaola i suradnika (2017) koje je pokazalo neznačajne promjene u razinama EI s obzirom na dob. Autori navode kako je moguće da iako dolazi do porasta u sposobnostima EI u periodu adolescencije, adolescenti procjenjuju svoje emocionalne sposobnosti lošijima zbog povećane emocionalne osjetljivosti, usporedbe s drugima te smanjenog samopouzdanja vezanog uz vlastite sposobnosti. Također, istraživanje Keefera i suradnika (2013) promjene u razinama EI u periodu adolescencije opisuju kao složene i nelinearne.

5.1.3. Spolne i dobne razlike u suočavanju sa stresom

Dobivene su male spolne razlike kod suočavanja usmjerenog emocijama i suočavanju izbjegavanjem u korist djevojaka. Ovaj nalaz u skladu je s prijašnjim istraživanjima Windle i Windle (1996) gdje su djevojke i žene iskazivale više suočavanja usmjerenog na emocije i suočavanje izbjegavanjem (Al-Bahrani i sur., 2013; Matud, 2004; Windle i Windle, 1996). Kod suočavanja usmjerenog problemu nisu pronađene spolne razlike kao i u istraživanju Kalebić Maglice (2006). Prema Matud (2004), žene naspram muškaraca više pate od stresa naspram

muškaraca te su njihovi stilovi suočavanja više usmjereni na emocije. Almeida i Kessler (1998) razmotrili su važnost tradicionalne muške i ženske rodne uloge u objašnjenju spolnih razlika u suočavanju sa stresom. Ženska uloga povezuje se s većom ovisnosti, emocionalnom izražavanju, manjkom asertivnosti te podređenosti vlastitih potreba potrebama drugih. S druge strane, muška uloga vezana je uz autonomiju, samopouzdanje, asertivnost i orijentiranost prema cilju. Radi toga je za muškarace manje poželjno izražavati slabost, nesposobnost i strah, dok bi kod žena moglo dovesti do veće sklonosti pasivnijim stilovima suočavanja.

Dobne razlike u stilovima suočavanja sa stresom nisu pronađene kao i u prijašnjim istraživanjima (Kirchner i sur., 2010; Krapić, 2005; Mullis i Champan, 2000). No, nalazi nisu u skladu istraživanjima koja smatraju se da stariji adolescenti raspolažu s više različitih strategija suočavanja sa stresom (Al-Bahrani i sur., 2013; Seiffge-Krenke, 2000; Williams i McGillicuddy-De Lisi, 2000).

5.1.4. Spolne i dobne razlike u samopoštovanju

Kod obje komponente samopoštovanja, pronađene su male spolne razlike, na način da su mladići iskazivali više samoprihvatanja i samokompetenosti naspram djevojaka. Ti nalazi u skladu su s prijašnjim istraživanjima koja su pokazala male spolne razlike u samopoštovanju u korist mladića (McMullin i Cairney, 2004; Nekić i sur., 2016; Wagner i sur., 2013; Zuckerman i sur., 2016). U ranoj adolescenciji dječaci i djevojčice imaju podjednake razine samopoštovanja, no s porastom dobi djevojke manje doživljavaju pozitivan osjećaj vlastite vrijednosti (Rosenfield, 1999). Jedan od mogućih razloga je taj da su djevojke, kao i žene, sklonije nezadovoljstvu vezano uz svoj izgled i fizičku privlačnost naspram mladića i muškaraca (Gentile i sur., 2009) te su nesigurnije u svoje sposobnosti (Berk, 2008) što utječe na njihovo samopoštovanje. Djevojke su izvještavale o lošijoj slici tijela i negativnijem utjecaju medija naspram mladića (Polce-Lynch i sur., 2001). Valja napomenuti da meta-analiza Zuckermana i suradnika (2016) upućuju da spol nije izravni uzrok razlikama u samopoštovanju, već da su bitniji sa spolom povezani faktori poput različitih tretmana kojih dobivaju u obrazovnom i radnom kontekstu.

Rezultati su pokazali da su stariji učenici izvještavali o većem samoprihvatanju naspram mlađih što je u skladu s meta-analizom longitudinalnih istraživanja Ortha i suradnika (2018) koje je pokazalo porast samopoštovanja nakon 15. godine. Povećanje kognitivnih sposobnosti

u adolescenciji dovodi do veće svijesti adolescenta o samom sebi, svojim osobinama te o mišljenjima drugih ljudi o njima (Lacković-Grgin, 2006) što je bitno za izgradnju samoprihvatanja. Za aspekt samokompetentnosti nisu dobivene značajne dobne razlike.

5.2. Povezanost prediktora

Pokazalo se da učenici s razvijenijim sposobnostima EI više koriste suočavanje usmjereno problemu i suočavanje usmjereno emocijama što je u skladu s prijašnjim istraživanjima (Moradi i sur., 2011; Noorbakhsha i sur., 2010). Mohammadi i suradnici (2008) pokazali da učenici s višom EI više koriste i učinkovite i neučinkovite strategije suočavanja sa stresom, no prednost daju učinkovitim strategijama. Osim EI, postoje i drugi faktori koje utječu na izbor stila suočavanja poput dobi, spola, osobina ličnosti, okolinski faktora te karakteristika stresne situacije. Najviša korelacija u ovom istraživanju dobivena je između sposobnosti upravljanja emocijama i suočavanja usmjerenog problemu. Salovey i suradnici (2002) utvrdili su da uspješna regulacija emocija dovodi do češće upotrebe aktivnog suočavanja s problemom. Regulacija emocija povezana je s izborom prikladne strategije i uspješnim suočavanjem sa stresom (Brenner i Salovey, 1997; Fabes i Eisenberg, 1997; Noorbakhsha i sur., 2010). Mayer i Salovey (1997) prepostavili su da sposobnosti regulacije i kontrole emocija dovode do smanjenja učestalosti i intenziteta stresora. Suočavanje izbjegavanjem jedino je povezano sa slabijom sposobnosti izražavanja i imenovanja emocija što je u skladu s nalazima prijašnjih istraživanja koji niže razine EI povezuju s češćim korištenjem izbjegavajućeg stila suočavanja (Furnham i sur., 2002; Eskay, 2011).

Sposobnosti EI pozitivno su povezane s oba aspekta samopoštovanja što je u skladu s nalazima prethodnih istraživanja (Bibi i sur., 2016; Mehmood i Gulzar, 2014; Narasgouda i Ganihar, 2014; Rey i sur., 2011). Osobe koje bolje razumiju i reguliraju svoje emocije, imaju optimističniji pogled na život, lakše održavaju pozitivno raspoloženje i lakše se odupiru prijetnjama koje bi ga mogla narušiti (Schutte i sur., 2002). Takve osobe razmišljaju pozitivnije u neugodnim situacijama (Smith i Petty, 1995). Osobe s razvijenijim sposobnostima EI učinkovitije rješavaju vlastite emocionalne probleme, interpersonalne konflikte te se radi toga osjećaju kompetentnije i imaju veće samopoštovanje (Takšić, 2001). S druge strane, osobe s niskom EI imaju lošije odnose s drugima, usamljenije su, depresivnije, anksioznije te imaju niže samopoštovanje (Gardner i Qualter, 2009).

Najviša korelacija pokazala je da učenici koji su izvještavali o boljoj sposobnosti izražavanja i imenovanja emocija imali i razvijenije samoprihvatanje. Prema Baumeisteru i suradnicima (1989), osobe s nižim samopoštovanjem opreznije su u interakcijama kako bi se zaštitile u samoprezentiranju naspram onih s visokim samopoštovanjem. Osobe niskog samopoštovanja radi toga su manje ekspresivne, odnosno manje otkrivaju svoje osjećaje i misli u prisutstvu drugih te im je bitno koliko se osjećaju prihvaćeno u interakcijama. Osobe niskog samopoštovanja manje izražavaju pozitivne (Gross i John, 1997) i negativne emocije (Graham i sur., 2008) te su sklonije potiskivanju emocija (Gross i John, 2003).

Rezultati pokazuju da učenici s višim samopoštovanjem više koriste suočavanje usmjereno problemu i suočavanje usmjereno emocijama. Rezultati su u djelomičnom slaganju s istraživanjem Mullisa i Chapmana (2000) kojim je utvrđeno da mladi s višim samopoštovanjem više koriste suočavanje usmjereno problemu, ali manje suočavanje usmjereno emocijama. Osobe višeg samopoštovanja vjeruju u svoje sposobnosti nošenja sa stresom te koriste više suočavanje usmjereno na rješavanje problema, dok osobe nižeg samopoštovanja smatraju da je stresna situacija izvan njihovih mogućnosti kontrole (Kammeyer-Mueller i sur., 2009).

S druge strane, učenici s nižim samopoštovanjem više koriste suočavanje izbjegavanjem. To je u skladu s nalazom da su neadaptivne strategije suočavanja, poput suočavanja izbjegavanjem, povezane s niskim samopoštovanjem (Lane i sur., 2002; Lodge i Feldman, 2007). Suočavanje izbjegavanjem smatra se neučinkovitim u smanjenju stresa tijekom vremena budući da se zanemaruje postojanje stresora i mogućih posljedica što će u konačnici povećati stres i depresivne simptome (Holahan i sur., 2005; Najmi i Wegner, 2008).

5.3. Predviđanje rizičnih ponašanja

5.3.1. Nepoželjna normativna ponašanja

Dobiveni rezultati provedene regresijske analize pokazuju da su nakon kontrole dobi, sposobnosti EI i stilovi suočavanja sa stresom značajni prediktori nepoželjnog normativnog ponašanja. Učenici koji bolje upravljaju emocijama rjeđe se upuštaju u ovakvu vrstu rizičnih ponašanja. Prema Petridesu i suradnicima (2004), mladi s lošijim emocionalnim sposobnostima više su se skloni osjećati povučeno i isključeno iz društva što može povećati vjerojatnost za

upuštanje u neprihvatljiva ponašanja. Emocionalna inteligencija se u istraživanju Petridesa i suradnika (2004) pokazala značajnim prediktorom neopravdanih izostanka iz škole. Trinidad i Johnson (2002) pretpostavljaju da adolescenti s visokom EI imaju bolje sposobnosti procjenjivanja drugih i prepoznavanja neželjenog pritiska vršnjaka i radi toga biti otporniji na konzumiranje alkohola i cigareta. S druge strane, adolescenti s nižom EI, posebno sposobnosti upravljanja emocijama, više će koristiti alkohol ili cigarete kao način nošenja sa stresom. U ovom istraživanju također je dobiveno da učenici koji više koriste suočavanje usmjereno problemu rjeđe provode nepoželjna normativna ponašanja, a oni koji više koriste suočavanje izbjegavanjem češće se upuštaju u nepoželjna normativna ponašanja. Prema Compas i suradnicima (2001), adolescenti koji se aktivno suočavaju sa stresom, umjesto da ga izbjegavaju, bit će bolje psihološki prilagođeni. Nedostatak adaptivnih strategija nošenja sa stresom pokazao se kao značajan prediktor problematičnih ponašanja u adolescenciji (Bartek i sur., 1993). U istraživanju Downeya i suradnika (2010), mladi s razvijenijom sposobnosti upravljanja emocijama manje su koristili neadaptivne strategije suočavanja te se radi toga manje uključivali u ponašanja koja se protive pravilima poput uništavanja stvari, svađanja s roditeljima i prijateljima te se rjeđe ponašali agresivno.

5.3.2. Rizična spolna ponašanja

Dobiveni rezultati provedene regresijske analize pokazali su da se nakon kontrole dobi, jedino varijabla EI pokazala značajnim prediktorom rizičnih spolnih ponašanja. Pokazalo se da se učenici s razvijenijom sposobnosti izražavanja i imenovanja emocija češće upuštaju u ovakvu vrstu ponašanja. Ovaj nalaz nije u skladu s očekivanjima, budući da se smatra da adolescenti koji nisu u doticaju sa svojim emocijama ili nemaju razvijene sposobnosti izražavanja emocija, teže nose s negativnim emocijama te se upuštaju u rizična ponašanja kako bi ublažili emocije (Hessler i Katz, 2010). Također se pokazalo da učenici koji bolje upravljaju emocijama rjeđe upuštaju u rizična spolna ponašanja. Prema Lando-Kingovoj i suradnicima (2015), povećanjem emocionalnih sposobnosti mogao bi se umanjiti rizik za pojavu maloljetničke trudnoće i spolno prenosivih bolesti. Teškoće u regulaciji emocija povezane su s imanjem više seksualnih partnera (Hessler i Katz, 2010). Autorice navode da je moguće da mladi koji doživljavaju intenzivne osjećaje traže situacije koji će im odmah ublažiti njihove emocije što će ih dovesti do impulzivnij seksualnih odluka. Cooper i suradnici (1998) navode da adolescenti koji seks koriste kao način nošenja s negativnim emocijama, imaju veću

vjerojatnost za imanje više seksualnih partnera. Također, odbijanje neželjenih seksualnih odnosa i inzistiranje na korištenju kontracepcije vjerojatnije je kod mladih s višom EI (Wozniak, 2013).

5.3.3. Korištenje ili zlorporaba psihoaktivnih tvari

Dobiveni rezultati provedene regresijske analize pokazali su EI kao jedinog značajnog prediktora korištenja ili zlorporabe psihoaktivnih tvari. Učenici koji bolje upravljaju emocijama rjeđe su iskazivali ovakav tip rizičnog ponašanja. Nalaz je u skladu s prijašnjim istraživanjima koja govore o važnosti sposobnosti EI u smanjenju pojave konzumiranja droga (Brackett i sur., 2004; Mayer i sur., 2001). Adolescenti s lošijom emocionalnom regulacijom koji u stresnim situacijama nemaju sposobnosti za razumijevanje i upravljanje emocijama u većem su riziku za konzumiranje droga (Hessler i Katz, 2010). Takve osobe sklone su vjerovati će da će upuštanjem u rizična ponašanja smanjiti negativne osjećaje (Caffray i Schneider, 2000), no zapravo će zlorporaba psihoaktivnih tvari ponovno izazvati depresivno raspoloženje (Dodig-Ćurković, 2017). Budući da je mladima bitno ostvarivanje socijalnih interakcija i imaju izraženu želju za pripadanjem, skloni su slijediti pravila koja su nametnuta u grupi kako bi izbjegli nesuglasice ili moguće odbacivanje (Yunalia i Etika, 2020). Osobe s razvijenijom EI mogu lakše odbiti ponuđenu drogu budući da su pod manjim utjecajem skupine, manje se konformiraju i prihvaćaju tuđa mišljenja (Hajncel i Takšić, 2007; Yunalia i Etika, 2020).

5.3.4. Nasilničko ponašanje u bliskim odnosima

Jedino se varijabla suočavanja sa stresom pokazala kao značajan prediktor nasilničkog ponašanja u bliskim odnosima. Učenici koji više koriste suočavanje izbjegavanjem, češće se upuštaju u ovakav tip ponašanja. Neadaptivne strategije suočavanja pokazale su povezanim s problemima u ponašanju te predstavljaju rizičan faktor za razvoj emocionalnih i ponašajnih problema (Deković i sur., 2004; Hampel i Petermann, 2006). U istraživanju Diona i Bishopa (1999) pokazalo je pozitivnu korelaciju između suočavanja izbjegavanjem i ljutnje u adolescenciji. Suočavanje izbjegavanjem pokazalo se prediktorom agresivnosti i negativnih životnih događaja, a aktivni pristup u suočavanju sa stresom pokazao se učinkovitim u nošenju s agresivnosti (Blechman i sur., 1995).

5.3.5. Suicidalna i autoagresivna ponašanja

Kao značajni prediktori za suicidalna i autoagresivna ponašanja pokazali su se sve tri psihološke varijable: EI, suočavanje sa stresom i samopoštovanje. Učenici koji bolje upravljaju emocijama rjeđe su iskazivala ovakav tip ponašanja. I prijašnja istraživanja pokazuju da je viša EI zaštitni faktor u smanjenju suicidalnih ponašanja (Domínguez-García i Fernández-Berrocal, 2018). Adolescenti s višom EI u manjoj mjeri iskazuju niže samopoštovanje i javljanje suicidalnih ideja (Extremera i sur., 2018). Sposobnosti regulacije i upravljanja emocijama pokazale su se kao bitan faktor u objašnjenju suicidalnih ideja i ponašanja (Cha i Nock, 2009; Ong i Thompson, 2019) te depresivnosti u adolescenciji (Vučenović, 2009). Osobe koje bolje upravljaju emocijama imat će manje suicidalnih misli prilikom suočavanja sa stresnim događajima (Gómez-Romero i sur., 2018). Rajappa i suradnici (2011) suicidalna ponašanja opisali su kao pokušaj bijega od neugodnih emocija koja predstavljaju manjak sposobnosti emocionalne regulacije u nošenju s teškoćama. Očekivano je da će se upravo sposobnost regulacije emocija pokazati bitnom u objašnjenju suicidalnih i autoagresivnih ponašanja budući da nesuicidalno samoozljeđivanje ima funkciju regulacije afekta gdje osoba samoozljeđivanjem može vidjeti i kontrolirati izvor svoje boli (Marčinko, 2011). Rezultati ovog istraživanja pokazali su da učenici koji su imali izraženije suočavanje usmjereno na problem također rjeđe iskazuju suicidalna i autoagresivna ponašanja. Suočavanje usmjereno problemu smatra se zaštitnim faktorom internaliziranih problema (Hampel i Petermann, 2006). Također, u ovom istraživanju pokazalo se kako se učenici većeg samoprihvatanja rjeđe upuštaju u suicidalna i autoagresivna ponašanja. Nalaz je u skladu s prijašnjim istraživanjima koja pokazuju negativnu povezanost samopoštovanja i suicidalnosti jer se samopoštovanje smatra zaštitnim faktorom u nošenju s negativnim i depresivnim mislima (Madge i sur., 2011; Martin i sur., 2005; Sharaf i sur., 2009). Prema Sharafovoj i suradnicima (2009), procjena sebe kao kompetentnog i vrijednog dovodi do izgradnje samopoštovanja i zadovoljstva životom, što može poboljšati suočavanje s negativnim mislima i budućim stresnim situacijama.

Na temelju dobivenih rezultata, kao bitan faktor u objašnjenju rizičnih ponašanja istaknula se sposobnost upravljanja emocijama koja se pokazala značajnom kod četiri od pet tipova rizičnih ponašanja. Navedeni nalaz u skladu je s prijašnjim istraživanjima koja ističu da su adolescenti koji imaju slabije razvijene sposobnosti EI, posebno regulaciju emocija, skloniji internaliziranim i eksternaliziranim problemima u ponašanju poput delinkvencije, agresivnosti i konzumacije cigareta, alkohola i droga (Kun i Demetroviscs, 2010; Resurrección i sur., 2014;

Silk i sur., 2003; Vučenović, 2009). Adolescenti koji se mogu brže oporaviti iz stanja ljutnje ili tuge, manje su izvještavali o depresivnim simptomima i problematičnim ponašanjima (Silk i sur., 2003). Također suočavanje usmjereno na problem i suočavanje izbjegavanjem pokazali su se bitnim faktorima u objašnjenju učestalosti nekih rizičnih ponašanja. Kada se adolescenti nose s emocijama na izbjegavajući i pasivan način, nastavljaju se dulje osjećati tužno ili ljuto te ne poduzimaju potrebne akcije kako bi promijenili ili prilagodili se negativnom iskustvu. Stoga i izvještavaju o više depresivnih simptoma i problematičnih ponašanja (Silk i sur., 2003).

5.4. Praktične implikacije, ograničenja i prijedlozi za buduća istraživanja

Dobiveni nalazi korisni su temelj za stvaranje preventivnih programa za učenike srednjih škola kojima bi za cilj bio razvijati sposobnosti emocionalne inteligencije za što prijašnja istraživanja pokazuju mogućim (npr. Mayer i sur., 2008) te educirati mlade o učinkovitim stilovima suočavanja sa stresom i važnosti pozitivnog samovrednovanja. Programi bi trebali obuhvatiti različite tipove rizičnih ponašanja, poput konzumacije alkohola, droga, rizičnih spolnih ponašanja, agresivnosti te suicidalna ponašanja. Kroz primjerene edukacije i programe, mlade treba poticati na veću kritičnost i preispitivanje društvene prihvatljivosti određenih ponašanja. Poboľšanjem emocionalnih sposobnosti, posebno sposobnosti upravljanja i regulacije emocija, korištenjem aktivnog pristupa suočavanja sa stresom naspram pasivnog te izgradnja pozitivne slike o sebi mogli bi smanjiti upuštanje mladih u rizična ponašanja. Usvajanjem emocionalnih znanja i sposobnosti kod mladih omogućit će bolje prevladavanje emocija u stresnim situacijama, boljeg korištenja emocija u svrhu planiranja i postizanja ciljeva te donošenja racionalnijih odluka. Navedeno bi doprinjelo povećanju psihosocijalne prilagodbe adolescenata, jačanju socijalnih vještina i empatije te izgradnji otpornosti adolescenata. Također je kroz edukaciju bitno naglasiti ozbiljnost mogućih posljedica rizičnih ponašanja, a sve u svrhu očuvanja tjelesnog i mentalnog zdravlja mladih.

Kao jedno od ograničenja ovog istraživanja je *online* način provođenja. Postupak provođenja i davanje upute zbog epidemioloških mjera nije mogao obaviti sam istraživač već stručni suradnici i profesori u školi. Sam kontekst provođenja istraživanja u školi dao je istraživanju ozbiljnost i sigurnost da upravo učenici riješavaju anketu, no iako je naglašena anonimnost podataka i njihovo korištenje na grupnoj razini, postoji mogućnost suzdržavanja učenika od iskrenog odgovaranja vezanog uz učestalosti upuštanja u rizična ponašanja budući da se radi o osjetljivim pitanjima. Tome u prilog ide i što su sve korištene skale formirane kao

mjere samoprocjene što može uključivati poteškoće s procjenom vlastitog ponašanja i davanje socijalno poželjnih odgovora. Također, istraživanje je provedeno jednokratno te je transverzalni nacrt omogućio promatranje razlika među učenicima različite dobi, ali ne kontrolira razlike među kohortama. Dobivene nalaze trebalo bi provjeriti u više vremenskih točaka. Budući da se radi o neeksperimentalnom nacrtu, ne može se zaključivati o uzrocima pojava, već samo opisati međusobne odnose varijabli. Također, u istraživanju je sudjelovalo skoro 74% učenica, što ukazuje na neravnomjernu raspodjelu djevojaka i mladića. Uzorak je prigodan, budući da u obzir nisu uzete sve škole u Republici Hrvatskoj i napravljen slučajni odabir, već su uzete škole na temelju njihovog pristanka za sudjelovanje. 10 kontaktiranih srednjih škola nije se odazvalo, a pet škola odbilo je sudjelovati u istraživanju. Nadalje, Revidirana skala samoprihvatanja i samokompetentnosti nije validirana na hrvatskoj populaciji te je potrebno dodatno istražiti pogodnost skale. Također treba napomenuti društveni kontekst pandemije COVID-19 koja je mogla utjecati na odgovore učenika. Za buduća istraživanja, varijablu emocionalne inteligencije poželjno bi bilo ispitati testom učinka. Korisno bi bilo uključiti širi raspon dobi učenika, primjerice završnih razreda osnovne škole i studente nižih godina studiranja. Moglo bi se uključiti i učenike koji su institucionalnom tretmanu zbog delinkventnog ili društveno neprihvatljivog ponašanja. U obzir bi se trebale uzeti i druge varijable koje bi mogle predviđati upuštanje u rizična ponašanja, kao što su sklonost pritisku vršnjaka i konformizmu, percepcija neranjivosti, spremnost na rizična ponašanja, socioekonomski status, kvaliteta socijalnih odnosa i podrška obitelji, rastava roditelja te kvaliteta školske klime.

6. Zaključak

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati odnos emocionalne inteligencije, suočavanja sa stresom, samopoštovanja i rizičnih ponašanja srednjoškolaca. Dobivene su spolne razlike za sve tri sposobnosti emocionalne inteligencije na način da su mladići iskazali veće sposobnosti izražavanja i imenovanja emocija i upravljanja emocija, a djevojke sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija. Nisu utvrđene dobne razlike u sposobnostima emocionalne inteligencije. Kod suočavanja sa stresom, dobiveno je da djevojke naspram mladića češće koriste suočavanje usmjereno na emocije te suočavanje izbjegavanjem, dok kod suočavanja usmjerenog problemu nisu pronađene spolne razlike. Također nisu utvrđene značajne dobne razlike u korištenju stilova suočavanja sa stresom. Nadalje, mladići su iskazivali veće

samopoštovanje naspram djevojaka te su stariji učenici iskazali veće samoprihvatanje. Kod rizičnih ponašanja nisu pronađene značajne razlike između djevojaka i mladića, no pokazalo se da su stariji učenici izvještavali o više nepoželjnih normativnih i rizičnih spolnih ponašanja.

Kod ispitivanja povezanosti prediktorskih varijabli, dobivene su značajne pozitivne povezanosti sposobnosti emocionalne inteligencije i suočavanja usmjerenog na problem i emocije, a najviša korelacija pokazala se između sposobnosti upravljanja emocijama i suočavanja usmjerenog problemu. Sposobnosti emocionalne inteligencije pozitivno su povezane s oba aspekta samopoštovanja. Oba aspekta samopoštovanja pozitivno su povezana sa suočavanjem usmjerenim problemu i suočavanjem usmjerenim na emocije, a negativno sa suočavanjem izbjegavanjem.

Rezultati hijerarhijskih regresijskih analiza pokazali su da su sposobnosti emocionalne inteligencije, s naglaskom na sposobnost upravljanja emocijama, značajan prediktor kod četiri od pet ispitanih tipova rizičnih ponašanja. Kod nepoželjnih normativnih ponašanja, nakon kontrole dobi, emocionalna inteligencija i suočavanje sa stresom pokazali su se kao značajni prediktori. Kod rizičnih spolnih ponašanja nakon kontrole dobi, jedino se emocionalna inteligencija pokazala značajnim prediktorom. Kod korištenja psihoaktivnih tvari također se jedino emocionalna inteligencija pokazala značajnim prediktorom. Kod nasilničkog ponašanja u bliskim odnosima kao jedini značajan prediktor pokazalo se suočavanje sa stresom. Najviši postotak varijance objašnjen je kod suicidalnih i autoagresivnih ponašanja, gdje su se sve tri prediktorske varijable pokazale značajnima.

Rezultati istraživanja predstavljaju temelj za stvaranje preventivnih programa u srednjim školama, budući da su emocionalna inteligencija, stilovi suočavanja sa stresom i samopoštovanje bitne odrednice mentalnog zdravlja mladih te su se pokazali kao mogući zaštitni faktori koji će smanjiti upuštanje mladih u rizična ponašanja.

7. Literatura

Ajduković, M. (2001). Ekološki multidimenzionalni pristup sagledavanju činitelja rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. U: Bašić, J. i Janković, J. (ur.), Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. Zagreb: Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 47-63.

- Ajduković, M., Ručević, S., i Šincek, D. (2008). Istraživanje rasprostranjenosti rizičnog i delinkventnog ponašanja djece i mladih u urbanim sredinama-dodatni poticaj za ciljanu prevenciju. *Dijete i društvo. Časopis za promicanje prava djeteta.*, 10(1-2), 27-47.
- Ajduković, M., i Rezo, I. (2019). Ekonomske teškoće obitelji, psihosocijalni problemi i obrazovni ishodi adolescenata u vrijeme ekonomske krize. *Ljetopis socijalnog rada*, 26(1), 141-145.
- Al-Bahrani, M., Aldhafri, S., Alkharusi, H., Kazem, A., i Alzubiadi, A. (2013). Age and gender differences in coping style across various problems: Omani adolescents' perspective. *Journal of adolescence*, 36(2), 303-309. doi:10.1016/j.adolescence.2012.11.007
- Almeida, D. M., i Kessler, R. C. (1998). Everyday stressors and gender differences in daily distress. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 670–680.
- Anić, P., i Brdar, I. (2007). Obrasci suočavanja s neuspjehom u školi, konzumacija lakih droga i aktivnosti u slobodnom vremenu srednjoškolaca. *Psihologijske teme*, 16(1), 99-120.
- Baban, A. i Craciun, C. (2007). Changing health-risk behaviors: A review of theory and evidence-based Interventions in health psychology. *Journal of Cognitive and Behavioral Psychotherapies*, 7(1), 45-66.
- Babić Čikeš, A., i Buško, V. (2015). Emocionalna inteligencija u ranoj adolescenciji: korelati sposobnosti upravljanja emocijama i predikcija školskog uspjeha. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 24(1), 21-45. doi:10.5559/di.24. 1. 02
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy. The exercise of control*. New York: W. H. Freeman.
- Bartek, S. E., Krebs, D. L., i Taylor, M. C. (1993). Coping, defending and the relations between moral judgement and moral behaviour in prostitutes and other female juvenile delinquents. *Journal of Abnormal Psychology*, 102, 66–73.
- Bašić, J. (2000). Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži: teorijsko motrište. *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*, 31-46.
- Bašić, J., i Ferić, M. (2004). Djeca i mladi u riziku–rizična ponašanja. *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja*, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 57-71.

- Baumeister, R. F., Tice, D. M., i Hutton, D. G. (1989). Self-presentational motivations and personality differences in self-esteem. *Journal of Personality*, 57, 547-579
- Berk, E. L. (2008). Psihologija cjeloživotnog učenja. *Zagreb, Jastrebarsko: Naklada slap.*
- Bibi, S., Saqlain, S., i Mussawar, B. (2016). Relationship between emotional intelligence and self esteem among Pakistani university students. *Journal of Psychology & Psychotherapy*, 6(4), 1-6. doi:10.4172/2161-0487.1000279
- Biro, F. M., Striegel-Moore, R. H., Franko, D. L., Padgett, J., i Bean, J. A. (2006). Self-esteem in adolescent females. *Journal of Adolescent Health*, 39(4), 501-507. doi:10.1016/j.jadohealth.2006.03.010
- Blechman, E. A., Prinz, R. J., i Dumas, J. E. (1995). Coping, competence, and aggression prevention: Part 1. Developmental model. *Applied and Preventive Psychology*, 4(4), 211-232.
- Bouillet, D., i Uzelac, S. (2007). *Osnove socijalne pedagogije. Školska knjiga.*
- Brackett, M. A., i Mayer, J. D. (2003). Convergent, discriminant, and incremental validity of competing measures of emotional intelligence. *Personality and social psychology bulletin*, 29(9), 1147-1158. doi:10.1177/0146167203254596
- Brackett, M. A., Mayer, J. D., i Warner, R. M. (2004). Emotional intelligence and its relation to everyday behaviour. *Personality and Individual differences*, 36(6), 1387-1402. doi:10.1016/S0191-8869(03)00236-8
- Brackett, M. A., Rivers, S. E., i Salovey, P. (2011). Emotional intelligence: Implications for personal, social, academic, and workplace success. *Social and personality psychology compass*, 5(1), 88-103. doi:10.1111/j.1751-9004.2010.00334.x
- Brdar, I., i Bakarčić, S. (2006). Suočavanje s neuspjehom u školi: koliko su važni emocionalna kompetentnost, osobine ličnosti i ciljna orijentacija u učenju?. *Psihologijske teme*, 15(1), 129-150.
- Brenner, E. M., i Salovey, P. (1997). Emotion regulation during childhood: Developmental, interpersonal, and individual considerations.

- Brkić, I., i Rijavec, M. (2011). Izvori stresa, suočavanje sa stresom i životno zadovoljstvo učitelja razredne i predmetne nastave. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 152(2), 211-225.
- Burt, M. R., Resnick, G., i Novick, E. R. (1998). *Building supportive communities for at-risk adolescents: It takes more than services*. American Psychological Association.
- Cabello, R., Sorrel, M. A., Fernández-Pinto, I., Extremera, N., i Fernández-Berrocal, P. (2016). Age and gender differences in ability emotional intelligence in adults: A cross-sectional study. *Developmental Psychology*, 52(9), 1486–1492. doi:10.1037/dev0000191
- Caffray, C. M., i Schneider, S. L. (2000). Why do they do it? Affective motivators in adolescents' decisions to participate in risk behaviours. *Cognition & Emotion*, 14(4), 543-576. doi:10.1080/026999300402790
- Casey, B. J., Getz, S., i Galvan, A. (2008). The adolescent brain. *Developmental review*, 28(1), 62-77. doi:10.1016/j.dr.2007.08.003
- Cha, C. B., i Nock, M. K. (2009). Emotional intelligence is a protective factor for suicidal behavior. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 48(4), 422-430. doi:10.1097/CHI.0b013e3181984f44
- Champion, K. E., Mather, M., Spring, B., Kay-Lambkin, F., Teesson, M., i Newton, N. C. (2018). Clustering of multiple risk behaviors among a sample of 18-year-old Australians and associations with mental health outcomes: a latent class analysis. *Frontiers in public health*, 6, 135. doi:10.3389/fpubh.2018.00135
- Christensen, A. J., Benotsch, E. G., Wiebe, J. S., i Lawton, W. J. (1995). Coping with treatment-related stress: effects on patient adherence in hemodialysis. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 63, 454–459.
- Ciairano, S., Kliwer, W., i Rabaglietti, E. (2009). Adolescent risk behavior in Italy and the Netherlands: A cross-national study of psychosocial protective factors. *European Psychologist*, 14(3), 180. doi:10.1027/1016-9040.14.3.180
- Ciarrochi, J., Deane, F. P., i Anderson, S. (2002). Emotional intelligence moderates the relationship between stress and mental health. *Personality and individual differences*, 32(2), 197-209. doi:10.1016/S0191-8869(01)00012-5

- Ciarrochi, J., Scott, G., Deane, F. P., i Heaven, P. C. (2003). Relations between social and emotional competence and mental health: A construct validation study. *Personality and Individual Differences*, 35(8), 1947-1963. doi:10.1016/S0191-8869(03)00043-6
- Compas, B. E., Connor-Smith, J. K., Saltzman, H., Thomsen, A. H., i Wadsworth, M. E. (2001). Coping with stress during childhood and adolescence: problems, progress, and potential in theory and research. *Psychological bulletin*, 127(1), 87. doi:10.1037/0033-2909.127.1.87
- Cooper, M. L., Shapiro, C. M., i Powers, A. M. (1998). Motivations for sex and risky sexual behavior among adolescents and young adults: a functional perspective. *Journal of personality and social psychology*, 75(6), 1528.
- Crocker, J., i Wolfe, C. T. (2001). Contingencies of self-worth. *Psychological review*, 108(3), 593. doi:10.1037/0033-295x.108.3.593
- Deković, M., Buist, K. L., i Reitz, E. (2004). Stability and changes in problem behavior during adolescence: Latent growth analysis. *Journal of youth and adolescence*, 33(1), 1-12. doi:10.1023/A:1027305312204
- Delale, E. A. (2001). Povezanost percepcije roditeljskog stila odgoja, nekih karakteristika adolescenata i njihove emocionalne inteligencije. *Sažeci priopćenja. 15. psihologijski skup "Dani Ramira Bujasa"*, 15-15.
- Diong, S. M., i Bishop, G. D. (1999). Anger expression, coping styles, and well-being. *Journal of Health Psychology*, 4(1), 81-96.
- Dodig-Ćurković, K. (2017). Adolescentna kriza—kako je dijagnosticirati i liječiti?. *Medicus*, 26(2 Psihijatrija danas), 223-227.
- Domínguez-García, E., i Fernández-Berrocal, P. (2018). The association between emotional intelligence and suicidal behavior: a systematic review. *Frontiers in Psychology*, 9, 2380. doi:10.3389/fpsyg.2018.02380
- Donnellan, M. B., Trzesniewski, K. H., Robins, R. W., Moffitt, T. E., i Caspi, A. (2005). Low self-esteem is related to aggression, antisocial behavior, and delinquency. *Psychological science*, 16(4), 328-335. doi:10.1111/j.0956-7976.2005.01535.x
- Downey, L. A., Johnston, P. J., Hansen, K., Birney, J., i Stough, C. (2010). Investigating the mediating effects of emotional intelligence and coping on problem behaviours in

- adolescents. *Australian Journal of Psychology*, 62(1), 20-29.
doi:10.1080/00049530903312873
- Endler, N. S., i Parker, J. D. (1990). State and trait anxiety, depression and coping styles. *Australian Journal of Psychology*, 42(2), 207-220.
- Erol, R. Y., i Orth, U. (2011). Self-esteem development from age 14 to 30 years: A longitudinal study. *Journal of personality and social psychology*, 101(3), 607. doi:10.1037/a0024299
- Eskay, M. (2011). Harmonizing educational differences from an international perspective. *Cypriot Journal Of Educational Sciences*, 6(1), 30-36.
- Esnaola, I., Revuelta, L., Ros, I., i Sarasa, M. (2017). The development of emotional intelligence in adolescence. doi:10.6018/analesps.33.2.251831
- Ethier, K. A., Kershaw, T. S., Lewis, J. B., Milan, S., Niccolai, L. M., i Ickovics, J. R. (2006). Self-esteem, emotional distress and sexual behavior among adolescent females: Interrelationships and temporal effects. *Journal of Adolescent health*, 38(3), 268-274. doi:10.1016/j.jadohealth.2004.12.010
- Europsko istraživanje o pušenju, pijenju alkohola i uzimanju droga mladih- ESPAD (preuzeto s <https://www.hzjz.hr/sluzba-promicanje-zdravlja/predstavljanje-rezultata-europskog-istrazivanja-o-pusenju-pijenju-alkohola-i-uzimanju-droga-medu-ucenicima-espad-2019-te-stanja-i-trendova-zlouporebe-droga/>, 20.02.2021.)
- Extremera, N., i Fernández-Berrocal, P. (2006). Emotional intelligence as predictor of mental, social, and physical health in university students. *Spanish Journal of Psychology*, 9(1), 45. doi:10.1017/s1138741600005965
- Fraser, M. W. (1997). *Risk and resilience in childhood: An ecological perspective*. Washington, DC: NASW press.
- Extremera, N., Quintana-Orts, C., Mérida-López, S., i Rey, L. (2018). Cyberbullying victimization, self-esteem and suicidal ideation in adolescence: Does emotional intelligence play a buffering role?. *Frontiers in psychology*, 9, 367. doi:10.3389/fpsyg.2018.00367
- Fabes, R. A., i Eisenberg, N. (1997). Regulatory control and adults' stress-related responses to daily life events. *Journal of personality and social psychology*, 73(5), 1107.

- Ferić Šlehan, M., Mihić, J., i Ricijaš, N. (2008). Rizična ponašanja mladih i njihova percepcija očekivanih posljedica za rizična ponašanja od strane roditelja. *Kriminologija i socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 16(2), 47-59.
- Field, A. P. (2009). *Discovering statistics with SPSS (3rd ed.)*. Sage.
- Folkman, S., i Lazarus, R. S. (1980). An analysis of coping in a middle-aged community sample. *Journal of Health and Social Behavior*, 21, 219–232.
- Folkman, S., i Lazarus, R. S. (2004). Stres, procjena i suočavanje. *Jastrebarsko: Naklada Slap*.
- Franić, T., Dodig, G., Kardum, G., Marčinko, D., i Ujević, A. (2011). Early adolescence and suicidal ideations in Croatia. *Crisis*. doi:10.1027/0227-5910/a000107
- Frydenberg, E., i Lewis, R. (1993). Boys play sport and girls turn to others: Age, gender and ethnicity as determinants of coping. *Journal of adolescence*, 16(3), 253-266.
- Furnham, A., Petrides, K. V., i Spencer-Bowdage, S. (2002). The effects of different types of social desirability on the identification of repressors. *Personality and Individual Differences*, 33(1), 119-130. doi:10.1016/S0191-8869(01)00139-8
- García-Sancho, E., Salguero, J. M., i Fernández-Berrocal, P. (2014). Relationship between emotional intelligence and aggression: A systematic review. *Aggression and violent behavior*, 19(5), 584-591. doi:10.1016/j.avb.2014.07.007
- Gardner, K., i Qualter, P. (2009). Emotional intelligence and borderline personality disorder. *Personality and Individual Differences*, 47(2), 94-98. doi:10.1016/j.paid.2009.02.004
- Graham, S. M., Huang, J. Y., Clark, M. S., i Helgeson, V. S. (2008). The positives of negative emotions: Willingness to express negative emotions promotes relationships. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(3), 394-406. doi:10.1177/0146167207311281
- Goleman, D. (2015). Emotional Intelligence (EQ). *Journal of K*, 6, 71-77.
- Gómez-Romero, M. J., Limonero, J. T., Trallero, J. T., Montes-Hidalgo, J., i Tomás-Sábado, J. (2018). Relationship between emotional intelligence and negative affect on suicide risk in young university students. *Ansiedad y Estrés*, 24(1), 18-23. doi:10.1016/j.anyes.2017.10.007

- Gross, J. J., i John, O. P. (1997). Revealing feelings: Facets of emotional expressivity in self-reports, peer ratings, and behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 435-448.
- Gross, J. J., i John, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationships, and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 348-362. doi:10.1037/0022-3514.85.2.348
- Gentile, B., Grabe, S., Dolan-Pascoe, B., Twenge, J. M., Wells, B. E., i Maitino, A. (2009). Gender differences in domain-specific self-esteem: A meta-analysis. *Review of General Psychology*, 13(1), 34-45. doi:10.1037/a0013689
- Hajnci, L., i Takšić, V. (2007). Pozitivni efekti emocionalne inteligencije i vještina u školskom i organizacijskom okruženju u Psihologija i nasilje u suvremenom društvu.
- Hamme Peterson, C., Buser, T. J., i Westburg, N. G. (2010). Effects of familial attachment, social support, involvement, and self-esteem on youth substance use and sexual risk taking. *The Family Journal*, 18(4), 369-376. doi:10.1177/1066480710380546
- Hampel, P., i Petermann, F. (2006). Perceived stress, coping, and adjustment in adolescents. *Journal of adolescent health*, 38(4), 409-415. doi:10.1016/j.jadohealth.2005.02.014
- Harter, S. (2015). *The construction of the self: Developmental and sociocultural foundations*. Guilford Publications.
- Harter, S., i Whitesell, N. R. (2003). Beyond the debate: Why some adolescents report stable self-worth over time and situation, whereas others report changes in self-worth. *Journal of personality*, 71(6), 1027-1058. doi:10.1111/1467-6494.7106006
- Haug, S., Schaub, M. P., Gross, C., John, U. i Meyer, C. (2013). Predictors of hazardous drinking, tobacco smoking and physical inactivity in vocational school students. *BMC Public Health*, 13, 475. doi:10.1186/1471-2458-13-475
- Henriksen, I. O., Ranøyen, I., Indredavik, M. S., i Stenseng, F. (2017). The role of self-esteem in the development of psychiatric problems: a three-year prospective study in a clinical sample of adolescents. *Child and adolescent psychiatry and mental health*, 11(1), 1-9. doi:10.1186/s13034-017-0207-y

- Hessler, D. M., i Katz, L. F. (2010). Brief report: Associations between emotional competence and adolescent risky behavior. *Journal of adolescence*, 33(1), 241-246. doi:10.1016/j.adolescence.2009.04.007
- Holahan, C. J., Moos, R. H., Holahan, C. K., Brennan, P. L., i Schutte, K. K. (2005). Stress generation, avoidance coping, and depressive symptoms: a 10-year model. *Journal of consulting and clinical psychology*, 73(4), 658. doi:10.1037/0022-006X.73.4.658
- Istraživanje o zdravstvenom ponašanju učenika- HBSC (preuzeto s <https://www.hzjz.hr/priopcenja-mediji/medunarodno-istrazivanje-o-zdravstvenom-ponasanju-ucenika-hbsc-2017-2018/>, 20.02.2021.)
- James, W. (1890). *Habit*. H. Holt.
- Jelić, M. (2012). Nove spoznaje u istraživanjima samopoštovanja: konstrukt sigurnosti samopoštovanja. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 21(2 (116)), 443-463. doi:10.5559/di.21.2.08
- Joseph, D. L., i Newman, D. A. (2010). Emotional intelligence: an integrative meta-analysis and cascading model. *Journal of applied psychology*, 95(1), 54. doi:10.1037/a0017286
- Kafetsios, K. (2004). Attachment and emotional intelligence abilities across the life course. *Personality and individual Differences*, 37(1), 129-145. doi:10.1016/j.paid.2003.08.006
- Kalebić Maglica, B. (2006). Spolne i dobne razlike adolescenata u suočavanju sa stresom vezanim uz školu. *Psihologijske teme*, 15(1), 7-24.
- Kalebić Maglica, B. (2010). Teorijski pristupi u ispitivanju rizičnih zdravstvenih ponašanja. *Psihologijske teme*, 19(1), 71-102.
- Kalebić Maglica, B., i Martinac Dorčić, T. (2015). Osobine ličnosti i socijalni faktori kao odrednice konzumacije cigareta i alkohola kod adolescenata. *Društvena Istraživanja*, 24(2), 197. doi:10.6669/di.24.2.02
- Kalina, O., Geckova, A. M., Klein, D., Jarcuska, P., Orosova, O., van Dijk, J. P., i Reijneveld, S. A. (2011). Psychosocial factors associated with sexual behaviour in early adolescence. *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, 16(4), 298-306. doi:10.3109/13625187.2011.586076

- Kammeyer-Mueller, J. D., Judge, T. A., i Scott, B. A. (2009). The role of core selfevaluations in the coping process. *Journal of Applied Psychology*, 94, 177–195. doi:10.1037/a0013214
- Kardum, I., i Krapić, N. (2001). Personality traits, stressful life events, and coping styles in early adolescence. *Personality and individual differences*, 30(3), 503-515. doi:10.1016/S0191-8869(00)00041-6
- Keefer, K. V., Holden, R. R., i Parker, J. D. A. (2013). Longitudinal assessment of trait emotional intelligence: Measurement invariance and construct continuity from late childhood to adolescence. *Psychological Assessment*, 25, 1255–1272. doi:10.1037/a0033903
- Kipping, R. R., Campbell, R. M., MacArthur, G. J., Gunnell, D. J., i Hickman, M. (2012). Multiple risk behaviour in adolescence. *Journal of Public Health*, 34(suppl_1), i1-i2. doi:10.1093/pubmed/fdr122
- Kirchner, T., Forns, M., Amador, J. A., i Muñoz Cano, D. (2010). Stability and consistency of coping in adolescence: A longitudinal study. *Psicothema*, 2010, vol. 22, num. 3, p. 382-388.
- Klarin, M., i Đerđa, V. (2014). Roditeljsko ponašanje i problemi u ponašanju kod adolescenata. *Ljetopis Socijalnog Rada/Annual of Social Work*, 21(2). doi:10.3935/ljsr.v21i2.17
- Krapić, N. (2005). Suočavanje sa stresom kod adolescenata i njegova povezanost s adaptacijskim ishodima-longitudinalno istraživanje.
- Kun, B., i Demetrovics, Z. (2010). Emotional intelligence and addictions: a systematic review. *Substance use & misuse*, 45(7-8), 1131-1160. doi:10.3109/10826080903567855
- Kuzman, M. (2009). Adolescencija, adolescenti i zaštita zdravlja. *Medicus*, 18(2_Adolescencija), 155-172.
- Kuzman, M.; Pejnović Franelić, I.; Pavić Šimetin, I. (2004): Ponašanje u vezi sa zdravljem u djece školske dobi 2001./ 2002. Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo.
- Lacković, Z. (2005). Prikaz knjige. *Medicus*, 14(1_ARI), 172-172.

- Lacković-Grgin, K. (2000). *Stres u djece i adolescenata: izvori, posrednici i učinci*. Naklada Slap.
- Lacković-Grgin, K. (2006). *Psihologija adolescencije*. Naklada Slap.
- Lando-King, E., McRee, A. L., Gower, A. L., Shlafer, R. J., McMorris, B. J., Pettingell, S., i Sieving, R. E. (2015). Relationships between social-emotional intelligence and sexual risk behaviors in adolescent girls. *The Journal of Sex Research*, 52(7), 835-840. doi:10.1080/00224499.2014.976782
- Lane, A. M., Jones, L., i Stevens, M. J. (2002). Coping with failure: The effects of self-esteem and coping on changes in self-efficacy. *Journal of Sport Behavior*, 25(4), 331.
- Lazarus, R. S., i Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer publishing company.
- Leary, M. R., Tambor, E. S., Terdal, S. K., i Downs, D. L. (1995). Self-esteem as an interpersonal monitor: The sociometer hypothesis. *Journal of personality and social psychology*, 68(3), 518.
- Lodge, J., i Feldman, S. S. (2007). Avoidant coping as a mediator between appearance-related victimization and self-esteem in young Australian adolescents. *British Journal of Developmental Psychology*, 25(4), 633-642. doi:10.1348/026151007X185310
- Luebbers, S., Downey, L. A. i Stough, C. (2007). The development of an adolescent measure of EI. *Personality and Individual Differences*, 42, 999-1009. doi:10.1016/j.paid.2006.09.009
- Ljubotina, D., i Galić, J. (2002). Obiteljski odnosi i konzumacija droga na populaciji adolescenata grada Zagreba. *Ljetopis socijalnog rada*, 9(2), 207-232.
- MacArthur, G. J., Smith, M. C., Melotti, R., Heron, J., Macleod, J., Hickman, M., ... i Lewis, G. (2012). Patterns of alcohol use and multiple risk behaviour by gender during early and late adolescence: the ALSPAC cohort. *Journal of public health*, 34(suppl_1), i20-i30. doi:10.1093/pubmed/fds006
- Macuka, I., i Smojver-Ažić, S. (2012). Osobni i obiteljski čimbenici prilagodbe mlađih adolescenata. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 48(1), 27-43.
- Marčinko, D. *Suicidologija*. Zagreb: Medicinska naklada, 2011.

- Markey, C.N., Markey, P.M., Ericksen, A.J. i Tinsley, B.J. (2006). Children`s behavioral patterns, the Five-Factor model of personality and risk behaviors. *Personality and Individual Differences*, 41, 1503-1513. doi:10.1016/j.paid.2006.06.007
- Markuš, M. (2005). Psihosocijalne determinante školskih izostanaka.
- Matud, M. P. (2004). Gender differences in stress and coping styles. *Personality and individual differences*, 37(7), 1401-1415. doi:10.1016/j.paid.2004.01.010
- Mayer, J. D., Caruso, D. R., i Salovey, P. (2000). Selecting a measure of emotional intelligence: The case for ability scales.
- Mayer, J. D., Caruso, D. R., i Salovey, P. (2016). The ability model of emotional intelligence: Principles and updates. *Emotion review*, 8(4), 290-300. doi:10.1177/1754073916639667
- Mayer, J. D., Perkins, D. M., Caruso, D. R., i Salovey, P. (2001). Emotional intelligence and giftedness. *Roeper review*, 23(3), 131-137. doi:10.1080/02783190109554084
- Mayer, J. D., Roberts, R. D., i Barsade, S. G. (2008). Human abilities: Emotional intelligence. *Annu. Rev. Psychol.*, 59, 507-536. doi:10.1146/annurev.psych.59.103006.093646
- Mayer, J. D., i Salovey, P. (1993). The intelligence of emotional intelligence.
- Mayer, J. D., i Salovey, P. (1995). Emotional intelligence and the construction and regulation of feelings. *Applied and preventive psychology*, 4(3), 197-208.
- Mayer, J. D., i Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence. *Emotional development and emotional intelligence: Educational implications*, 3, 31.
- Mayer, J. D., Salovey, P., i Caruso, D. R. (2004). TARGET ARTICLES:" Emotional intelligence: Theory, findings, and implications". *Psychological inquiry*, 15(3), 197-215. doi:10.1207/s15327965pli1503_02
- Madge, N., Hawton, K., McMahon, E. M., Corcoran, P., De Leo, D., De Wilde, E. J., ... i Arensman, E. (2011). Psychological characteristics, stressful life events and deliberate self-harm: findings from the Child & Adolescent Self-harm in Europe (CASE) Study. *European child & adolescent psychiatry*, 20(10), 499-508. doi:10.1007/s00787-011-0210-4

- Mann, M. M., Hosman, C. M., Schaalma, H. P., i De Vries, N. K. (2004). Self-esteem in a broad-spectrum approach for mental health promotion. *Health education research, 19*(4), 357-372. doi:10.1093/her/cyg041
- Martin, G., Richardson, A. S., Bergen, H. A., Roeger, L., i Allison, S. (2005). Perceived academic performance, self-esteem and locus of control as indicators of need for assessment of adolescent suicide risk: implications for teachers. *Journal of adolescence, 28*(1), 75-87. doi:10.1016/j.adolescence.2004.04.005
- Mavar, M. (2009). Strategije suočavanja sa stresom kod adolescenata. *Acta Iadertina, 6*(1), 0-0. doi:10.15291/ai.1230
- McHugh, R. K., Votaw, V. R., Sugarman, D. E., i Greenfield, S. F. (2018). Sex and gender differences in substance use disorders. *Clinical psychology review, 66*, 12-23. doi:10.1016/j.cpr.2017.10.012
- McMullin, J. A., i Cairney, J. (2004). Self-esteem and the intersection of age, class, and gender. *Journal of aging studies, 18*(1), 75-90. doi:10.1016/j.jaging.2003.09.006
- McRae, K., Ochsner, K. N., Mauss, I. B., Gabrieli, J. J., i Gross, J. J. (2008). Gender differences in emotion regulation: An fMRI study of cognitive reappraisal. *Group processes & intergroup relations, 11*(2), 143-162. doi:10.1177/1368430207088035
- Mehmood, T., i Gulzar, S. (2014). Relationship between emotional intelligence and psychological well-being among Pakistani adolescents. *Asian Journal of Social Sciences & Humanities, 3*(3), 178-185.
- Meier, L. L., Orth, U., Denissen, J. J., i Kühnel, A. (2011). Age differences in instability, contingency, and level of self-esteem across the life span. *Journal of Research in Personality, 45*(6), 604-612. doi:10.1016/j.jrp.2011.08.008
- Mohammadi, C. D., Torabi, C. A., i Ghorabi, B. (2009). The relation between coping styles and emotional intelligence of students. *Psychiatry and Clinical Psychology of Iran, 14*, 176-183.
- Moradi, A., Pishva, N., Ehsan, H. B., i Hadadi, P. (2011). The relationship between coping strategies and emotional intelligence. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 30*, 748-751. doi:10.1016/j.sbspro.2011.10.146

- Mullis, R. L., i Chapman, P. (2000). Age, gender, and self-esteem differences in adolescent coping styles. *The Journal of Social Psychology*, 140(4), 539-541. doi:10.1080/00224540009600494
- Najmi, S., i Wegner, D. M. (2008). Mental control: Thought suppression and psychopathology. In A. J. Elliott (Ed.), *Handbook of approach and avoidance motivation* (pp. 447–459). New York: Psychology Press.
- Narasgouda, S. A. i Ganigar, N. N. (2014). A Study of Emotional Intelligence and Self Esteem In Relation to Academic Achievement of Student-Teachers of Colleges of Education. *International Educational E-Journal*, 3(4), 118-128.
- Nekić, M., Uzelac, E., i Jurkin, M. (2016). Uloga samopoštovanja i vršnjačkog pritiska u objašnjenju usamljenosti adolescenata. *Acta Iadertina*, 13(1), 0-0. doi:10.15291/ai.1286
- Noorbakhsh, S. N., Besharat, M. A., i Zarei, J. (2010). Emotional intelligence and coping styles with stress. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 5, 818-822. doi:10.1016/j.sbspro.2010.07.191
- Novak, M.; Bašić, J. (2008): Internalizirani problem kod djece i adolescenata: obilježja i mogućnosti prevencije. *Ljetopis socijalnog rada*, 15, 3, 473 – 498.
- Olweus, D. (1998). *Bullying and threatening behaviors among schoolchildren*. Morata editions.
- Ong, E., i Thompson, C. (2019). The importance of coping and emotion regulation in the occurrence of suicidal behavior. *Psychological reports*, 122(4), 1192-1210. doi:10.1177/0033294118781855
- Orth, U., Erol, R. Y., i Luciano, E. C. (2018). Development of self-esteem from age 4 to 94 years: A meta-analysis of longitudinal studies. *Psychological bulletin*, 144(10), 1045. doi:10.1037/bul0000161
- Orth, U., Maes, J., i Schmitt, M. (2015). Self-esteem development across the life span: A longitudinal study with a large sample from Germany. *Developmental psychology*, 51(2), 248. doi:10.1037/a0038481
- Orth, U., i Robins, R. W. (2014). The development of self-esteem. *Current directions in psychological science*, 23(5), 381-387. doi:10.1177/0963721414547414

- Orth, U., Robins, R. W., i Roberts, B. W. (2008). Low self-esteem prospectively predicts depression in adolescence and young adulthood. *Journal of personality and social psychology*, 95(3), 695. doi:10.1037/0022-3514.95.3.695
- Orth, U., Robins, R. W., i Widaman, K. F. (2012). Life-span development of self-esteem and its effects on important life outcomes. *Journal of personality and social psychology*, 102(6), 1271. doi:10.1037/a0025558
- Pavićević, O. (2014). Mladi kao rizična skupina. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 22(2), 48-76.
- Petrides, K. V., Frederickson, N., i Furnham R. (2004). The role of trait emotional intelligence in academic performance and deviant behaviour at school. *Personality and Individual Differences*, 36, 277–293. doi:10.1016/S0191-8869(03)00084-9
- Polce-Lynch, M., Myers, B. J., Kliwer, W., i Kilmartin, C. (2001). Adolescent self-esteem and gender: Exploring relations to sexual harassment, body image, media influence, and emotional expression. *Journal of Youth and Adolescence*, 30(2), 225-244.
- Rajappa, K., Gallagher, M., i Miranda, R. (2011). Emotion dysregulation and vulnerability to suicidal ideation and attempts. *Cognitive Therapy and Research*, 36, 833–839. doi:10.1007/s10608-011-9419-2
- Reić Ercegovac, I., Maglica, T., i Ljubetić, M. (2021). Odnos između samopoštovanja, samoučinkovitosti, zadovoljstva s obitelji i životom, usamljenosti i akademskoga postignuća tijekom adolescencije. *Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 23(Sp. Ed. 1), 65-83. doi:10.15516/cje.v23i0.4049
- Resurrección, D. M., Salguero, J. M., i Ruiz-Aranda, D. (2014). Emotional intelligence and psychological maladjustment in adolescence: A systematic review. *Journal of adolescence*, 37(4), 461-472. doi:10.1016/j.adolescence.2014.03.012
- Rey, L., Extremera, N., i Pena, M. (2011). Perceived emotional intelligence, self-esteem and life satisfaction in adolescents. *Psychosocial Intervention*, 20(2), 227-234. doi:10.5093/in2011v20n2a10
- Ricijaš, N., Krajcer, M., i Bouillet, D. (2010). Rizična ponašanja zagrebačkih srednjoškolaca–razlike s obzirom na spol. *Odgojne znanosti*, 12(1 (19)), 45-63.

- Rijavec, M., i Brdar, I. (1997). Coping with school failure: Development of the school failure coping scale. *European Journal of Psychology of Education, 12*(1), 37-49.
- Rivers, S. E., Brackett, M. A., Reyes, M. R., Mayer, J. D., Caruso, D. R., i Salovey, P. (2012). Measuring emotional intelligence in early adolescence with the MSCEIT-YV: Psychometric properties and relationship with academic performance and psychosocial functioning. *Journal of Psychoeducational Assessment, 30*(4), 344-366. doi:10.1177/0734282912449443
- Rosenberg, M. (1965). Rosenberg self-esteem scale (RSE). *Acceptance and commitment therapy. Measures package, 61*(52), 18.
- Rosenberg, M. (2015). *Society and the Adolescent Self-Image*. Princeton University Press.
- Rosenfield, S. (1999). Splitting the Difference. In *Handbook of the sociology of mental health* (pp. 209-224). Springer, Boston, MA.
- Rubin, K. H., Bukowski, W. M., i Parker, J. G. (2006). Peer interactions, relationships, and groups.
- Ručević, S., Ajduković, M., i Šincek, D. (2009). Razvoj upitnika samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih (SRDP-2007). *Kriminologija i socijalna integracija, 17*(1), 1-11.
- Salazar, L. F., Crosby, R. A., DiClemente, R. J., Wingood, G. M., Lescano, C. M., Brown, L. K., ... i Davies, S. (2005). Self-esteem and theoretical mediators of safer sex among African American female adolescents: Implications for sexual risk reduction interventions. *Health Education & Behavior, 32*(3), 413-427. doi:10.1177/1090198104272335
- Salovey, P., Rothman, A. J., Detweiler, J. B., i Steward, W. T. (2000). Emotional states and physical health. *American psychologist, 55*(1), 110. doi:10.1037/0003-066X.55.1.110
- Salovey, P., Stroud, L. R., Woolery, A., i Epel, E. S. (2002). Perceived emotional intelligence, stress reactivity, and symptom reports: Further explorations using the trait meta-mood scale. *Psychology and health, 17*(5), 611-627. doi:10.1080/08870440290025812
- Sanchez-Nunez, M., Fernández-Berrocal, P., Montañés, J., i Latorre, J. M. (2008). Does emotional intelligence depend on gender? The socialization of emotional competencies in men and women and its implications.

- Schutte, N. S., Malouff, J. M., Simunek, M., McKenley, J., i Hollander, S. (2002). Characteristic emotional intelligence and emotional well-being. *Cognition & Emotion*, 16(6), 769-785. doi:10.1080/02699930143000482
- Seiffge-Krenke, I. (2000). Causal links between stressful events, coping style, and adolescent symptomatology. *Journal of adolescence*, 23(6), 675-691. doi:10.1006/jado.2000.0352
- Sharaf, A., Thompson, E., i Walsh, E. (2009). Suicide Risk Behaviors among At-Risk adolescents: The Protective Effects of Self-Esteem and Family Support. *Program Chairs & Committees*, 217.
- Sharland, E. (2006). Young people, risk taking and risk making: Some thoughts for social work. *British journal of social work*, 36(2), 247-265. doi:10.1093/bjsw/bch254
- Sigmon, S. T., Stanton, A. L., i Snyder, C. R. (1995). Gender differences in coping: A further test of socialization and role constraint theories. *Sex Roles*, 33, 565–587.
- Silk, J. S., Steinberg, L., i Morris, A. S. (2003). Adolescents' emotion regulation in daily life: Links to depressive symptoms and problem behavior. *Child development*, 74(6), 1869-1880. doi:10.1046/j.1467-8624.2003.00643.x
- Smith, S. M., i Petty, R. E. (1995). Personality moderators of mood congruency effects on cognition: The role of self-esteem and negative mood regulation. *Journal of Personality and social Psychology*, 68(6), 1092.
- Spencer, J. M., Zimet, G. D., Aalsma, M. C., i Orr, D. P. (2002). Self-esteem as a predictor of initiation of coitus in early adolescents. *Pediatrics*, 109(4), 581-584. doi:10.1542/peds.109.4.581
- Steingrimsson, S., Carlsen, H. K., Sigfusson, S., i Magnusson, A. (2012). The changing gender gap in substance use disorder: a total population-based study of psychiatric in-patients. *Addiction*, 107(11), 1957-1962. doi:10.1111/j.1360-0443.2012.03954.x
- Štulhofer, A., Jureša, V., i Mamula, M. (2000). Problematični užici: rizično seksualno ponašanje u kasnoj adolescenciji. *Društvena istraživanja*, 9(6), 867-893.
- Tabachnick, B. G. i Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics (6th edition)*. Pearson Education Inc.

- Tafarodi, R. W. (1998). Paradoxical self-esteem and selectivity in the processing of social information. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(5), 1181.
- Tafarodi, R. W., Marshall, T. C., i Milne, A. B. (2003). Self-esteem and memory. *Journal of personality and social psychology*, 84(1), 29. doi:10.1037/0022-3514.84.1.29
- Tafarodi, R. W., i Swann Jr, W. B. (1995). Self-linking and self-competence as dimensions of global self-esteem: initial validation of a measure. *Journal of personality assessment*, 65(2), 322-342.
- Tafarodi, R. W., i Swann Jr, W. B. (2001). Two-dimensional self-esteem: Theory and measurement. *Personality and individual Differences*, 31(5), 653-673. doi:10.1016/S0191-8869(00)00169-0
- Tafarodi, R. W., i Vu, C. (1997). Two-dimensional self-esteem and reactions to success and failure. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23(6), 626-635.
- Takšić, V. (1998). Validacija konstrukta emocionalne inteligencije.
- Takšić, V. (2001). Teorijsko ishodište i modeli emocionalne inteligencije.
- Takšić, V. (2002). Upitnici emocionalne inteligencije (kompetentnosti) UEK. U: K. Lacković-Grgin, A. Proroković, V. Čubela i Z. Penezić (Ur.), Zbirka psiholoških skala i upitnika (str. 27-44). Zadar: Filozofski fakultet.
- Takšić, V., Mohorić, T., i Munjas, R. (2006). Emocionalna inteligencija: teorija, operacionalizacija, primjena i povezanost s pozitivnom psihologijom. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 15(4-5 (84-85)), 729-752.
- Talashak, M. L., Norr, K. F., i Dancy, B. L. (2003). Building teen power for sexual health. *Journal of Transcultural Nursing*, 14(3), 207-216. doi:10.1177/1043659603014003007
- Taylor, G. J. (2001). Low emotional intelligence and mental illness.
- Trinidad, D. R., i Johnson, C. A. (2002). The association between emotional intelligence and early adolescent tobacco and alcohol use. *Personality and individual differences*, 32(1), 95-105. doi:10.1016/S0191-8869(01)00008-3
- Trzesniewski, K. H., Donnellan, M. B., Moffitt, T. E., Robins, R. W., Poulton, R., i Caspi, A. (2006). Low self-esteem during adolescence predicts poor health, criminal behavior, and

- limited economic prospects during adulthood. *Developmental psychology*, 42(2), 381. doi:10.1037/0012-1649.42.2.381
- Yip, J. A., Stein, D. H., Côté, S., i Carney, D. R. (2020). Follow your gut? Emotional intelligence moderates the association between physiologically measured somatic markers and risk-taking. *Emotion*, 20(3), 462. doi:10.1037/emo0000561
- Yunalia, E. M., i Etika, A. N. (2020). Emotional Intelligence on Peer Conformity in Late Adolescence. *STRADA Jurnal Ilmiah Kesehatan*, 9(2), 1724-1731. doi:10.30994/sjik.v9i2.502
- Vučenović, D. (2009). Emocionalna inteligencija, stilovi roditeljskog odgoja i depresivnost kod adolescenata.
- Vučenović, D., i Hajncl, L. (2019). Utvrđivanje dimenzionalnosti i međusobnog odnosa varijabli klasične inteligencije i emocionalne inteligencije kao sposobnosti i kao osobine ličnosti u latentnom prostoru. *Suvremena psihologija*, 22(1), 87-101. doi:10.21465/2019-SP-221-06
- Vulić-Prtorić, A. (1997). Koncept suočavanja sa stresom kod djece i adolescenata i načini njegova mjerenja. *Radovi filozofskog fakulteta u Zadru*, 36(13), 135-146.
- Wagner, J., Lüdtke, O., Jonkmann, K., i Trautwein, U. (2013). Cherish yourself: Longitudinal patterns and conditions of self-esteem change in the transition to young adulthood. *Journal of personality and social psychology*, 104(1), 148. doi:10.1037/a0029680
- Wagner, E. F., Myers, M. G., i McIninch, J. L. (1999). Stress-coping and temptation-coping as predictors of adolescent substance use. *Addictive behaviors*, 24(6), 769-779.
- Warr, M. (1993). Age, peers, and delinquency. *Criminology*, 31(1), 17-40.
- Wills, T. A., Sandy, J. M., i Yaeger, A. M. (2002). Moderators of the relation between substance use level and problems: test of a self-regulation model in middle adolescence. *Journal of Abnormal Psychology*, 111(1), 3. doi:10.1037/0021-843X.111.1.3
- Wills, T. A., i Filer, M. (1996). Stress—coping model of adolescent substance use. *Advances in clinical child psychology*, 91-132.

- Williams, K., i McGillicuddy-De Lisi, A. (1999). Coping strategies in adolescents. *Journal of applied developmental psychology*, 20(4), 537-549.
- Windle, M., i Windle, R. C. (1996). Coping strategies, drinking motives, and stressful life events among middle adolescents: Associations with emotional and behavioral problems and with academic functioning. *Journal of Abnormal Psychology*, 105(4), 551.
- Wozniak, R. L. (2013). *Risky sexual behaviors in adolescence: their relationship to social-emotional intelligence*. Alfred University.
- Zuckerman, M., Li, C., i Hall, J. A. (2016). When men and women differ in self-esteem and when they don't: A meta-analysis. *Journal of Research in Personality*, 64, 34-51. doi:10.1016/j.jrp.2016.07.007
- Žitnik, E., Maglica, T. (2002). *Bol i nada; Priručnik za prevenciju suicida kod mladih*. Udruga Mi –centar za prevenciju suicida.